

Technická univerzita v Liberci

FAKULTA PEDAGOGICKÁ

Katedra: českého jazyka a literatury

Kombinace oborů: český jazyk - dějepis

BĚŽNÁ MLUVA NA HORÁCKU Z POHLEDU VÍCE GENERACÍ

Diplomová práce 96 - FP - KČL - 043

Autor:

MARTINA TOMANOVÁ

Adresa: Hájkova 474, Nové Město na Moravě

Vedoucí práce: Doc. PaedDr. Olga Rostočilová, CSc.

Konzultant: Doc. PaedDr. Olga Rostočilová, CSc.

Počet	<u>stran</u>	<u>obrázků</u>	<u>tabulek</u>	<u>grafů</u>	<u>příloh</u>
	64	0	32	6	1

V Liberci dne 10. dubna 1997

Technická univerzita v Liberci

FAKULTA PEDAGOGICKÁ

461 17 LIBEREC 1, Hálkova 6 Tel.: 42.48.5227111 Fax: 42.48.5227332

Katedra: ČESKÉHO JAZYKA A LITERATURY

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(závěrečného projektu)

diplomant: Martina TOMANOVÁ

adresa:
[redacted]

obor: český jazyk - dějepis

Název DP: Běžná mluva na Horácku z pohledu více generací

.....

.....

Vedoucí práce: Doc. PaedDr. Olga Roztočilová, CSc.

Termín odevzdání: 30. 4. 1997

Pozn. Podmínky pro zadání práce jsou k nahlédnutí na katedrách. Katedry rovněž specifikují zadání: východiska, cíle, předpoklady, metody zpracování, základní literaturu (zpravidla na rub tohoto formuláře). Zásady pro zpracování DP lze zakoupit v Edičním středisku TU a jsou též k dispozici v UK TUL, na katedrách a na Děkanátě Pedagogické fakulty.

V Liberci dne 24. dubna 1996

Em Kralc

vedoucí katedry

Jirka v. z.

děkan

Převzal (diplomant):

Datum: 4. 11. 96

Podpis:

Děkuji Doc. PaedDr. Olze Roztočilové, CSc. za poskytnutou konzultaci, odborné rady a připomínky.

Současně děkuji svým informátorům za pomoc při vytváření celkového pohledu na jazykovou situaci Nového Města na Moravě.

Abstrakt práce je pokusem podrobně popsat situaci v Novém Městě v roce 1997. V první kapitole jsou popsány demografické údaje města z pohledu tří generací. V druhé kapitole jsou popsány vývoj a vývoj města. Na poslední kapitole jsou popsány vývoj a vývoj města. Analýza a vyhodnocení byly provedeny z pohledu jazykové situace v třech oblastech: mluvnice, slovník a gramatika. Pozornost byla věnována zejména mluvnici. Jazykový standard Nového Města se udržel v oblasti, kde žijí lidé, kteří v roce 1997 přišli do Nového Města z jiných částí republiky. V oblasti, kde žijí lidé, kteří v roce 1997 přišli do Nového Města z jiných částí republiky, je jazykový standard Nového Města nižší. V oblasti, kde žijí lidé, kteří v roce 1997 přišli do Nového Města z jiných částí republiky, je jazykový standard Nového Města nižší.

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně s použitím veškerých uvedených pramenů a literatury.

V Liberci, dne 10. března 1997

Martina Tomanová

ANOTACE

Diplomová práce je pokusem podat obraz jazykové situace v Novém Městě a v jeho nejbližším okolí, zachytit dynamiku běžné mluvy z pohledu tří generací a vysledovat další možný vývoj zdejší mluvy. Na pozadí spisovného jazyka byly sledovány odlišnost hláskové, tvarové a lexikální. Analýza a vyhodnocení byly provedeny z přepisu jazykových projevů tří skupin mluvčích - nejstarší, střední a nejmladší generace. Pozornost byla také zaměřena na mluvu rodin. Jazykový standard Nového Města se utvářel v oblasti, kam zasahovaly vlivy z Čech i Moravy. Poloha, kterou Nové Město zaujímá, do nedávna zajišťovala určitou izolaci a díky ní si tato oblast dodnes uchovala své zvyky, tradice i jazyk. V současné době je novoměstská mluva (stejně jako i jiných oblastí) stále více ovlivňovaná obecnou češtinou, jazykem veřejných masmédií a tudíž jazyk této oblasti ztrácí svoji svébytnost.

Le travail de fin d'études est un essai de donner une idée sur la situation linguistique dans la ville de Nové Město et ses alentours. Le dialecte est compris de façon générale comme un résumé de particularités linguistiques, lesquelles différentes régions se différent du langage littéraire commun. Ses différences sont morphologiques, syntaxiques, et lexiques.

J'ai exécuté une analyse du matériel des manifestations linguistiques courantes réalisées sur trois groupes parlants, la génération la plus âgée, la moyenne et la moins âgée. Une attention a été fixée sur le langage familial, parceque le langage courant dans les familles est une source de création.

Les indicateurs ont été choisis parmi des familles locales vivantes toujours dans la même région et leur manifestation linguistique est le moins possible influencée par le langage littéraire. Le langage de la ville de Nové Město s'est formé dans les régions, où sont intervenues des influences du tchèque et de la moravie.

La position occupée par la ville de Nové Město, jusqu'à peu de temps a assuré un certain isolement, grâce à lui cette région jusqu'à aujourd'hui a conservé ses coutumes, ses traditions et sa langue.

De nos jours la langue de la ville de Nové Město (meme chose pour d'autres régions) est toujours de plus en plus influencée par le tchèque courant, par la langue des mass-média: la langue de cette région perd son identité.

Die Diplomarbeit ist ein Versuch, einen Überblick über die Sprachsituation in und in der Nähe von Nové Město zu skizzieren. Unter der Mundart versteht man allgemein die Gesamtheit der sprachlichen Besonderheiten, durch welche sich die einzelne Gebiete von der allgemeinen Schriftsprache unterscheiden. Es geht um die lautliche, morphologische, syntaktische und lexikalische Unterschiede. Ich führte die Analyse des Materials aus normalen sprachlichen Äusserungen durch, die bei drei Sprechgruppen verfolgt wurde - die ältesten, mittleren und jüngsten Generation. Die Aufmerksamkeit wurde auch auf die Sprache der Familien eingestellt, weil sich die laufende Sprache in den Familien immer entwickelt (und immer intwickelte). Als Beschiedende wurden die Lokallandsleute gewählt, lebende immer in einem Dorf und deren Sprachäusserung am wenigstens die Schriftsprache beeinflusst wird.

Die Sprache Nové Město entwickelte sich im Gebiet, wohin die Einflüsse aus Böhmen und Mähren eingriff. Die Lage, die Nové Město umfasst, sicherte bis unlängst bestimmte Isolation ab und dank der Isolation erhielt sich dieses Gebiet seine Sitten, Traditionen und Sprache bis heute.

In der Gleichzeitigkeit wird die Sprache Nové Město, ebenso auch in anderen Gebieten, immer mehr durch allgemeine tschechische Sprache beeinflusst, der Sprache den öffentlichen Massenmedien und die Sprache dieses Gebiet verliert seine Eigenart.

Osnova:

1. Úvodní oddíl	2
2. Zeměpisná, historická a sociální charakteristika oblasti	5
3. Výběr informátorů	8
3. 1. Nejstarší generace	10
3. 1. 1. Tematika hovorů se starými lidmi	11
3. 2. Střední generace	12
3. 2. 1. Hodnocení dotazníku střední generace	13
3. 3. Nejmladší generace	14
3. 3. 1. Hodnocení dotazníku nejmladší generace	16
4. 0. Výzkum a získaná data	18
4. 1. Hláskoslovné rozdíly mezi mluvou Nového Města a spisovným jaz.	18
4. 2. Diferenční jevy tvaroslovné	30
4. 2. 1. Skloňování substantiv	30
4. 2. 2. Skloňování adjektiv	33
4. 2. 3. Skloňování zájmen	34
4. 2. 4. Skloňování číslovek	37
4. 2. 5. Časování sloves	38
5. Lexikální situace na Novoměstsku	42
6. Výsledky výzkumu	49
6. 1. Pořadí jednotlivých příznakových jevů podle procent. zastoupení	49
6. 2. Jevy obecněčeské	51
6. 3. Jevy moravské	51
6. 4. Jevy oblastně příznakové	52
6. 5. Utvořivší se jazykový úzus Novoměstska	54
6. 6. Porovnání mluvy nm. rodin z hlediska generačního rozvrstvení	54
7. Závěr	58
Poznámky	61
Použitá literatura	64

1. ÚVODNÍ ODDÍL

1. 1. Práce, která je zde předkládána, je věnována procesu ustalování a současnému stavu mluveného jazyka v Novém Městě na Moravě a v jeho nejbližším okolí. Její tematika vychází z určitého sjednocování mluvených podob národního jazyka, k němuž dochází v souvislosti se zánikem tradičních teritoriálních dialektů, vznikem interdialektů, ale také procesem další demokratizace spisovného jazyka. Smyslem práce je zachytit jeden z časových průřezů v tomto dlouhodobém procesu v podmínkách rozvíjejícího se města ležícího v tradiční nářeční oblasti. Nové Město spadá pod okres Žďár nad Sázavou a ten, spolu s okresy Jihlava a Bystřice nad Pernštejnem, tvoří centrum Vrchoviny. Pokud bychom chtěli specifikovat toto území v jazykovém vývoji, je to především "pole, na němž se střetává jazykové proudění z nitra Čech a Moravy"¹ (Utěšený, S. Nářečí přechodného pásu českomoravského, 1960, str. 18). Nemůžeme tedy řešit otázku "českosti" nebo "moravskosti" obyvatelstva na Vrchovině, jeho lidové kultury a řeči, zdá se však, že dříve byl tento "horácký" typ dáván do souvislosti s moravskou oblastí častěji, než se jeví dnes, kdy je silný tlak obecné češtiny. Území českomoravského nářečí je znázorněno na přiložené mapce.

1. 2. Jazyku oblasti na českomoravském pomezí, i přes složitost kulturně historické situace, bylo v dosavadní literatuře věnováno už poměrně hodně pozornosti. Ze starších prací je to druhý díl Dialektologie moravské Františka Bartoše, který tuto oblast charakterizuje jako oblast českého nářečí a odděluje ji jako první od hanáckého typu hranicí výslovnosti ej, ou/ é, ó. Bartoš dále rozděluje české nářečí na Moravě na trojí podřečí, které označuje podle okresů, pak je podrobně popisuje jako česká nářečí: I. na Žďársku, Novoměstsku a Bystřicku, II. Na Jemnicku a III. na Dačicku, Telečsku a Třešťsku. Otázku vhodnosti Bartošova termínu česká nářečí pro příbuzná nářečí na moravské straně neponechal stranou František Trávníček a zavedl pro ně nový termín v práci Moravská nářečí, kde všechna česká nářečí na Moravě nazval nářečím moravskočeským. Později se však vžil název českomoravská nářečí, který poprvé použil Ignác Hošek.

Práce Slavomíra Utěšeného Nářečí přechodného pásu českomoravského se podrobně zabývá nejenom kulturně historickým a zeměpisným vymezením, ale také jazykovou situací pásu českomoravského. Vedle charakteristiky samohláskového a

souhláskového systému je zde ke každému typu přiložena mapka v příloze. Mapky jsou uspořádané podle kapitol knihy.

Českomoravskému nářečí je věnována kapitola 155 (str. 235 - 239) v knize Jaromíra Běliče *Nástin české dialektologie*. Bělič používá termínu jihovýchodočeská skupina; jedná se o souborné dílo, které je určeno pro posluchače vysokých škol a má seznámit čtenáře se základy jednotlivých podskupin a skupin. Ustálená jazyková situace na Novoměstsku umožnila zapojit tuto oblast do výzkumu pro Český jazykový atlas. Ve vybraných městech, mezi nimiž je i Nové Město, se konal výzkum mluvy střední generace, tedy mluvčích, kteří v prostředí zkoumaných měst žili od narození. Z tohoto výzkumu byly publikovány vybrané ukázky mluvy střední generace v Českých nářečních textech (1976).

1. 3. Většina mluvních projevů dnešního člověka se odehrává za situací, z nichž se z celku komunikačního aktu dostává do popředí sdělovaný obsah, zatímco jazyk je v postavení nástroje sdělení a na jeho kvalitu se kladou poměrně malé požadavky. Při běžném každodenním soukromém rozhovoru potřebujeme vlastně jen to, aby bylo sdělení dostatečně srozumitelné, nárok na jazykovou správnost ustupuje do pozadí a jen tehdy, když se jazyk u jednotlivých účastníků komunikace výrazněji odlišuje, přitahuje k sobě pozornost, stává se zdrojem nedorozumění nebo žertu. Soubor jazykových prostředků užívaný při spontánní mluvě dostal souborné označení **BĚŽNĚ MLUVENÝ JAZYK - BMJ**. Bývá chápán jako jazykový útvar různého rozsahu či jako soubor prostředků typických pro styl běžně dorozumívací.

Národní jazyk je souhrnem jazykových útvarů, kterých užívají při přirozeném vzájemném dorozumívání příslušníci jednoho národa. Jednotlivé útvary jazyka si jsou strukturně blízké (mají podstatnou část jevů společnou, zároveň však i tyto společné jevy mohou mít v každém ze systémů jiné místo), navzájem na sebe působí a podléhají i společenským vývojovým tendencím.

Ke strukturním útvarům českého národního jazyka patří spisovný jazyk, teritoriální nářečí a nadnářeční útvary (interdialekty). Nářečí jsou kategorie historická; vyvíjela se za určitých historických podmínek v souvislosti s vývojem společnosti, která je jejich nositelem. Dnešní nářeční diferencovanost českého jazyka sahá svými kořeny daleko do minulosti, je důsledkem složitého společenského vývoje za feudalismu.

Nářečím rozumíme obecně souhrn jazykových zvláštností, jimiž se jednotlivé kraje odchyľují od obecného jazyka spisovného. Tyto odchylky jsou hláskové, tvarové, syntaktické i lexikální. Rozdíly mezi nářečímí vznikaly tam, kde se lidé málo stýkali pro překážky přírodní (pásma lesů, veliké řeky, hory apod.) nebo jiné, zvláště pak vlivem poměrů politických, náboženských a hospodářských. Jsou tedy nářečí kategoriemi historickými, jejichž vytváření a vývoj ovlivňovaly historické podmínky v souvislosti s vývojem lidské společnosti, která je jejich uživatelem a nositelem.

Nářečí ve své tradiční podobě bývá porušováno prvky prestižního útvaru národního jazyka, spisovnou češtinou. Pronikají do něho nová pojmenování a v minulosti velmi pevná nářeční struktura se rozkolísává. Vedle toho se v současnosti uplatňuje snaha o jazykové vyrovnání, k němuž přispívá značná nivelizace života na venkově a ve městě. V důsledku toho z nářečního slovníku mizí celé věcné okruhy, ve fonologii a morfologii se zastírají výrazné lokální rysy, a tím dochází ke sjednocování běžně mluveného jazyka. Vzniká tak hierarchie útvarů nadnářečních, interdialektických (Bělič). V individuální mluvě starší generace však přece jen zůstává tradiční dialekt, který slouží k soukromé komunikaci v rodinách a v užším okruhu blízkých lidí.

"Současný český mluvčí pravidelně zná a více méně aktivně využívá více než jeden útvar národního jazyka - je tedy obvykle diglosní (aktivně ovládá např. dialekt a spisovný jazyk, interdialekt a spisovný jazyk). V běžně mluvených projevech pak užívá jednoho z útvarů národního jazyka (starší lidé na venkově např. někdy užívají v této funkci tradičního nářečí, je možný i projev přísně spisovný), v mnoha případech však vytváří projev po jazykové stránce smíšený, tj. prvky jednotlivých útvarů národního jazyka se v něm objevují vedle sebe, a to častěji i v podobě dublet"² (Krčmová, M.: BMJ v Brně, 1981, str. 10 - 11). V daném mluvním projevu sice můžeme pozorovat jistou vyváženost; z hlediska souborů mluvních projevů jednotlivce za určité období se však pole míšení prvků struktur rozšiřuje, i když i tady existuje jistá obecná tendence při výběru (mluvčí užívá jen ty jazykové prostředky, které aktivně zná), úplný popis bude velmi obtížný (výsledek, charakteristika promluv, závisí nejen na typu prolínajících se útvarů, ale i na frekvenci jejich jednotlivých prvků).

^x Pojmy národní jazyk, útvary národního jazyka, dialekty byly nastíněny ve shodě s vymezením J. Chloupka: *Aspekty dialektu* (zvl. str. 10 - 15).

2. Zeměpisná, historická a sociální charakteristika oblasti

Přesné datum založení Nového Města na Moravě není známé. Jeho jméno se poprvé objevuje v listinách ze 13. století za posledních Přemyslovců. Město bylo pravděpodobně založeno německými horníky, přicházejícími z Jihlavy, kde dolovali stříbro a zlato. Prvním písemným dokladem je listina z roku 1267, v níž se hovoří o majetku Bočka z Obřan - Bočkonově, asi prvním názvu našeho města. V 17. století bylo městečko povýšeno na město a od tohoto období nese název Nova Civitas - Nové Město. Patřilo mnoha majitelům, z nichž nejznámější jsou páni z Lipé, Pernštejnové a Ditrichštejnové. K rozvoji Nového Města neobyčejně přispěli Pernštejnové tím, že mu dal roku 1580 Vilém z Pernštejna privilegia (např. právo vařit pivo a prodávat je, prodávat sůl, právo konat trhy a mít ve znaku zubří hlavu, atd.). Městské a trestní právo zajišťovala městská rada složená z dvanácti konšelů, purkmistra a dvou rychtářů. Období hospodářského rozkvětu za vlády Pernštejnů skončilo v 17. století v průběhu třicetileté války. Dne 30. listopadu 1635 kardinál z Ditrichštejna povýšil Nové Město na město, odebral mu originál perňštejnského privilegia a dal nová práva. Součástí dokumentu je popis nového městského znaku: "Štít napříč v poli rozdělený, jehož vrchní polovina žluté pole má a na něm v prostředku dva nože z erbu našeho přímo stojící a nad ním knížecí klobouček, dolní pak polovici štítu tolikéž jedno pole barvy žluté a lev sedící s vyplazeným jazykem za sebe hledící jest".³

Povýšení Nového Města na město znamenalo novou epochu v jeho vývoji. Po ukončení třicetileté války se mnoho obyvatel z náboženských důvodů vystěhovalo. Nocoval zde při svém odchodu z vlasti i J. A. Komenský. Některé domy byly po celá léta i desetiletí opuštěné a řada řemesel upadla.

Spory s vrchností, vojenské exekuce, vymáhání daní, léta neúrody a požáry zhoršovaly hospodářskou i sociální situaci na Novoměstsku. Se sociálním útlakem se spojoval útlak protireformační, ale českobratrské vyznání nezaniklo a udržovalo se tajně až do roku 1781, kdy byl vydán toleranční patent. V 18. století nemohli poddaní snést porobu, a proto se dvakrát vzbouřili. Velký vojenský zásah vyvolala tzv. helvetská rebelie v oblasti českomoravského pomezí. Rok 1848 a zrušení roboty byly přivítány s velkými nadějemi, ale následný pobyt pruského vojska a epidemie cholery vyvolaly hromadná hnutí pro vystěhování do Ameriky, kdy z Nového Města odešlo na dvacet rodin.

Ve druhé polovině 19. století zaznamenává velký rozkvět spolkový život, zřizují se peněžní ústavy, zakládá se hasičský sbor, kladou se základy k rozvoji zimních sportů, byla zřízena reálka a roku 1905 vybudována železnice.

Vyhlášení samostatnosti Československa bylo přijato s radostí a nebývalým nadšením. V neblahých letech 1938 - 1945 se Nové Město stalo centrem fašistických orgánů, nicméně zde bylo velmi výrazné ilegální protifašistické hnutí.

Po druhé světové válce navazovaly na řemeslnou tradici nové průmyslové závody, jako např. Chirana (nyní Medin), pila a továrna na výrobu lyží. Nejvýznamnější je dnes průmysl strojírenský a elektrotechnický, hutnictví neželezných kovů a kovovýroba. V těchto odvětvích pracuje asi 76% všech pracovníků průmyslu. Ekonomické reformy po roce 1989 vedly k nižší potřebě pracovníků v některých závodech, a tím k růstu nezaměstnanosti. Míra nezaměstnanosti se v okrese pohybuje kolem 4% a přesahuje tak úroveň kraje o 1%.

Ekonomicky aktivní obyvatelstvo podle pohlaví a odvětví národního hospodářství ukazuje tabulka.

Odvětví národního hospodářství	Muži	Ženy	Celkem
Zem. les. a vod. hos.	662	294	956
Průmysl	1338	985	2323
Stavebnictví	493	88	581
Doprava a spoje	83	53	136
Obchod	75	352	427
Soc. činnosti	243	823	1066
Jiné	242	260	502
Úhrn	3136	2855	5991

Díky své nadmořské výšce (594m), umístění uprostřed Žďárských vrchů a sousedství s okresy Jihlava, Brno, Třebíč, Havlíčkův Brod, Svitavy a Chrudim je Nové Město střediskem rekreace, turistiky a zimních sportů. Každý rok je pořádána "Zlatá lyže" - jedna z významných lyžařských běžeckých soutěží - a Světový pohár.

Ve městě je gymnázium, dvě základní školy, dvě střední odborná učiliště. Z osvětových zařízení je tu Horácké muzeum, Horácká galerie, kino a kulturní dům. Bohatá tradice výtvarného umění je výsledkem tvůrčího úsilí generací devatenáctého a dvacátého století. Nové Město je totiž rodištěm předních představitelů českého sochařství Jana Štursy a Vincenta Makovského, jejichž sochy zdobí různé části města. K Novému Městu spádově náleží 32 obcí a samo je třetím největším městem okresu. K 1.1. 1996 mělo 8 358 obyvatel, 4 235 žen a 4 123 mužů; v důsledku migrace se počet obyvatel neustále zvyšuje. Úroveň reprodukce obyvatelstva také ovlivňují změny ve vývoji porodnosti. Výrazně se změnil podíl žen podle počtu živě narozených dětí. Za posledních deset let se zvýšil zejména podíl žen se dvěma dětmi a klesl podíl žen se čtyřmi a více dětmi. .

Novoměstsko je jednou z nejvíce religiozních oblastí České republiky. Věřících obyvatel je cca 89%, z toho katolíků je 69%, evangelíků 20%. Více věřících je mezi ženami - muži jsou častěji bez vyznání. I přes 40 let státního ateismu a negativního přístupu k náboženství tady přihlásilo své děti k víře 56% rodičů (v celé republice jen 6%). Ve věku 15 - 39 let se přihlásilo k náboženskému vyznání 62%, dále ve věku nad 40 let to bylo 83% obyvatelstva a téměř 91% ve věku nad 70 let.

Při úbytku staršího obyvatelstva s nízkou úrovní vzdělání poměrně rychle roste podíl osob s vyšším než základním vzděláním. Rozdílnost se také projevuje ve struktuře vzdělanosti mužů a žen. Vyšší vzdělání než základní má 87,6% mužů, ženy převládají nad muži u osob se středoškolským vzděláním (35,1%). Úroveň vzdělanosti na Novoměstsku představuje tabulka.

Nejv. dosažené vzdělání	Trv. bydlící obyvat. - muži	Trv. bydlící obyvat. - ženy	Trv. bydlící obyvat. - celkem	Ekon. aktiv. obyvat. - muži	Ekon. aktiv. obyvat. - ženy
Základní	1067	1659	2726	377	544
Učňovské	1819	1069	2888	1593	945

Odb. školy	149	198	347	71	83
Učň. s mat.	71	14	85	67	13
Střední šk.	843	1260	2103	625	1005
Vysoké šk.	437	287	724	393	259
Úhrn	4411	4504	8915	3136	2855

Nové Město patří k oblastem s nízkým podílem obyvatelstva jiných národností a bez větších změn národnostní struktury. Občané české a slovenské národnosti tvoří 99,7% obyvatelstva, 0,1% tvoří Romové (většina Romů trvale bydlících na Novoměstsku udala jinou národnost) a 0,2 % patří jiným národnostem.

3. Výběr informátorů

Při výzkumu mluvy je třeba věnovat pozornost výběru informátorů. Zásady výběru, obvykle uplatňované při dialektologickém výzkumu na tradičním území (za informátory se vybírají místní rodáci žijící stále v dané obci, jejichž rodiče ze zkoumaného místa nebo nejbližšího okolí také pocházejí a jejichž jazykový projev je co nejméně ovlivněn spisovným jazykem) (Jančák, P.: Nad první monografií o mluvě středočeského města, 1976, str. 37)⁴ bylo nutno vhodně modifikovat tak, aby výběr informátorů respektoval i situaci Novoměstska.

Při zjišťování utvářejícího se jazykového standardu Novoměstska se bere v úvahu především regionální původ mluvčích. Už při výzkumu této oblasti pro Český jazykový atlas (Jančák, 1977, str. 232)⁵ , kdy se zkoumala jenom mladá generace, se přihlíželo k regionálnímu původu rodičů. Regionální původ byl hlavním kritériem pro výběr informátorů také v Novém Městě; pokud však jde o zachování dalších kritérií (zejména požadavek na zastoupení určité sociální vrstvy, popř. získaný stupeň vzdělání), nebylo možno vždy všechna při konkrétním výběru splnit.

Velmi však záleží na tom, aby byli vybráni takoví informátoři, kteří reprezentují určitou kategorii, ale jsou také nositeli vytvářejícího se nebo už existujícího

kolektivního úzu. "Jde totiž hlavně o to, aby jazykové projevy vybraných jednotlivců byly pokud možno oproštěny od přílišných individuálních rysů a aby odpovídaly svým charakterem příslušné kategorii, kterou jednotliví mluvčí ve vzorku reprezentují. Přitom je zřejmé, že každý výkyv nežádoucím směrem, jenž mnohdy bývá i dost těžko kontrolovatelný, nutně působí zkreslení konečných výsledků"⁶(Jančák, 1976, str. 38).

S ohledem na to, aby zvolený vzorek vybraných mluvčích co nevhodněji reprezentoval mluvu obyvatel Nového Města a jeho nejbližšího okolí z hlediska jejich věku a sociálního složení, ale také aby bylo možno vysledovat dynamiku zdejší mluvy, byly sestaveny tři soubory mluvčích.

V rámci věkové struktury obyvatelstva je možné mluvit o třech generacích: staré, střední a mladé. Nejde tu o přesné vymezení hranic mezi generacemi. Do střední zahrnujeme občany v produktivním věku, do mladé generace mládež ve věku předproduktivním a do staré obyvatele v poproduktivním věku. Pro orientaci byli informátoři označeni čísly.

První soubor tvoří osm mluvčích nejstarší generace. Počet mluvčích je tak nízký proto, že jsem chtěla dodržet základní pravidla pro výběr mluvčích (viz výše). Byli vybráni informátoři, kteří se v Novém Městě nebo v jeho nejbližším okolí narodili, takže se jejich jazykový úzus vytvářel přímo ve zdejším prostředí. Jde tedy vlastně o generaci "starousedlíků". Reprezentuje ji osm informátorů - dva muži a šest žen.

Druhý soubor tvoří osmnáct mluvčích střední generace - sedm mužů a jedenáct žen. Soubor byl vybrán a sestaven podle týchž zásad jako soubor předcházející.

Třetí soubor zahrnuje dvaadvacet mluvčích nejmladší generace - osm chlapců a čtrnáct děvčat.

Informátoři byli vybráni tak, že jednotliví mluvčí nejstarší, střední a nejmladší generace jsou v příbuzenském poměru (tj. výzkum byl proveden u babičky, dcery i vnučky ap.). Mohl tak být sledován stav konkrétních hláskoslovných i tvaroslovných jevů, jejich stabilita nebo ústup.

Při sledování příznakových jevů novoměstské mluvy se vyšetřuje výskyt jednotlivých podob v jazykových projevech vybraného vzorku mluvčích také statisticky. Výskyt je předkládán formou tabulek, v nichž je možné sledovat shody a rozdíly mluvy tří generací.

Údaje o každé generaci mluvčích byly zaznamenány pomocí tabulek. Tabulka nejstarší generace obsahuje: evidenční číslo informátora, rok narození informátora, jeho pohlaví, regionální původ a sociální původ, regionální původ otce informátora, regionální původ matky informátora, sociální zařazení otce a matky informátora.

Tabulka střední generace zahrnuje: evidenční číslo informátora, rok narození, pohlaví, místo narození, současné bydliště a vzdělání. Údaje tabulky nejmladší generace se shodují s údaji generace nejstarší. Za vzor posloužily tabulky B. Dejmka z jeho práce Mluva nejstarší generace Hradce Králové.

3. 1. Nejstarší generace

Za nositele staré vrstvy běžně mluveného jazyka, tj. základu, na němž stavím své pozorování, pokládám informátory, kteří se v dané oblasti narodili a prožili tu celý svůj život. Volím informátory v poproduktivním věku, tj. nad 60 let, přednost mají informátoři starší. Pokud jde o sociální zařazení, vyloučila jsem informátory, kteří byli svým zaměstnáním vedeni více méně k pravidelnému užívání spisovného jazyka. Základem pro popis sledované mluvy je běžný jazykový projev dělníků, řemeslníků a zemědělců. Výzkum jsem zaměřila na běžný projev denního styku. Po sociální stránce jsou hlavními nositeli nářečí příslušníci starousedlé vrstvy zemědělského obyvatelstva.

V generačním průměru se věk tázaných pohyboval v rozmezí 76 - 98 let. Jde o generaci, která se narodila a vyrůstala v první čtvrtině našeho století.

S informátory jsem pracovala jen v jejich rodinném prostředí, aby byl jejich projev co nejpřirozenější. Nezbytným předpokladem dobré spolupráce bylo navázání bezprostředního kontaktu s informátorem a získání jeho důvěry.

Tabulka nejstarší generace

	Rok narození	Pohlaví	Reg. původ inf.	Soc. původ inf.	Reg. původ otce	Soc. původ otce	Reg. původ matky	Soc. původ matky
--	-----------------	---------	-----------------------	-----------------------	-----------------------	-----------------------	------------------------	------------------------

1	1901	muž	Maršov.	zeměd'.	Maršov.	zeměd'.	Maršov.	v dom.
2	1902	muž	Maršov.	zeměd'.	Maršov.	zeměd'.	Maršov.	v dom.
3	1899	žena	Obyčtov	zeměd'.	Obyčtov	živnost.	Obyčtov	v dom.
4	1914	žena	NM	živnost.	NM	živnost.	NM	v dom.
5	1900	žena	NM	zeměd'.	NM	živnost.	NM	zeměd'.
6	1920	žena	Zubří	zeměd'.	Zubří	zeměd'.	Zubří	v dom.
7	1897	žena	Rokyt.	zeměd'.	Rokyt.	zeměd'.	Rokyt.	v dom.
8	1910	muž	NM	dělník	NM	dělník	NM	dělník

Pozn. NM - Nové Město na Moravě, Maršov. - Maršovice, Rokyt. - Rokytno

v dom. - v domácnosti, živnost. - živnostník, zeměd' - zemědělec

3. 1. 1. Tematika hovorů se starými lidmi

Sledování spontánních promluv nositelů některého z útvarů národního jazyka a jejich rozbor je jednou ze základních metod pro poznání jazyka. Jejich záznam zachycuje charakteristické rysy a umožňuje popsat současný stav mluvy i její tendence. „Omezený repertoár informátorů, náročnost zpracování záznamů a značná stylová rozrůzněnost zkoumaných promluv však způsobují, že získané výsledky jsou povahy spíše orientační. Velká nevýhoda této metody je v tom, že jevy méně frekventované nelze touto metodou hodnotit s dostatečnou přesností“⁷ (Krčmová, M.: BMJ v Brně, 1981, str. 27). Promluvy s informátory nejstarší generace byly zachycovány na magnetofonový pásek. Tematika dialogů byla různá, většinou jsem navodila situaci a vhodně položenou otázkou ("K tomu, aby se při hovorech projevíly některé jevy morfologické, je nutné položit promyšlenou otázku"⁸) přivedla informátora do doby jeho dětství, mládí, školní docházky ap. Témata rozhovorů se vztahovala k rodičům, bývalým učitelům, svátkům a slavnostem, k dětem, zdraví atd.

3. 2. Střední generace

Druhou generaci uživatelů běžně mluveného jazyka tvoří obyvatelé Novoměstska v produktivním věku. Mluva této generace, "v níž probíhá složitý proces vývoje od relativně stabilizovaného útvaru nejstarší podoby běžně mluveného jazyka ke složité jazykové realitě mluvy nejmladší generace"⁹, je vlastně obrazem současného mluvního standardu. Zvláštní pozornost byla věnována těm sociálním skupinám, jejichž mluva není ovlivňována prostředím, v němž se komunikuje spisovným jazykem (např. dělníci). Podobně jako u nejstarší generace byli vyloučeni mluvčí, kteří aktivně (vlivem svého povolání) užívají spisovný jazyk. "Pro hodnocení současné jazykové situace má dominující postavení jazyk střední generace: je to generace nejpočetnější, přímo spjatá s výrobní sférou a se společenskými procesy. Ona reprezentuje současné jazykové povědomí a současnou jazykovou situaci"¹⁰ (Dejmek, B.: Mluva nejmladší generace Hradce Králové, 1981, str. 46).

	Pohlaví	Rok narození	Místo narození	Současné bydliště	Vzdělání
1	muž	1950	NM	NM	základní
2	muž	1953	NM	NM	základní
3	žena	1954	Pohledec	Pohledec	SŠ
4	muž	1955	NM	Pohledec	základní
5	žena	1959	Pohledec	Pohledec	základní
6	žena	1960	Jihlava	Pohledec	SŠ
7	žena	1953	Brno	Nová Ves	základní
8	muž	1958	Pohledec	Pohledec	základní
9	žena	1960	Bystřice	Pohledec	SŠ
10	žena	1961	Pohledec	Pohledec	SŠ
11	žena	1966	NM	Nová Ves	SOU
12	žena	1953	Polička	Pohledec	základní

13	žena	1964	Brno	Vlachovice	SŠ
14	žena	1956	Pohledec	Pohledec	SŠ
15	muž	1955	Havl. Brod	NM	SŠ
16	muž	1962	Řečice	Pohledec	základní
17	žena	1961	Pohledec	Pohledec	VŠ
18	muž	1960	NM	Pohledec	základní

3. 2. 1. Hodnocení dotazníku střední generace

Údaje o výrazných jazykových jevech byly získávány pomocí dotazníku. Obdobně sestavený dotazník (viz str.16) byl zadán také rodičům nejmladších informátorů. Bylo k němu přiloženo vysvětlení pro rodiče, proč jim byl dotazník dán a jak ho mají vyplnit. Rodiče byli informováni o anonymitě a významu dotazníku. Dotazník zahrnoval 21 bodů z oblasti hláskosloví, tvarosloví a lexika, 5 bodů bylo zaměřeno na sociální stránku (pohlaví, rok narození, vzdělání a zaměstnání, místo narození a současné bydliště). Z rozdaných dvaceti dvou dotazníků jich bylo odevzdáno a vyplněno osmnáct. Největším problémem byla grafika výrazů, která mátlala a ovlivňovala i odpovědi (např. u slova žlica se často objevila spisovná podoba lžice. Z vlastní zkušenosti mohu říci, že podoba žlica je velice častá, ale vlivem písemné podoby dotazníku se většina informátorů zalekla nespisovného tvaru a uvedla raději spisovnou podobu slova).

Z celkového počtu 18 rodičů, kteří vyplnili dotazník, je jich 11 regionálního novoměstského původu, 5 rodičů pochází z ostatních částí Moravy a 2 z Čech. Z těchto 7 rodičů se 6 přistěhovalo na Novoměstsko v období dětství, 1 přišel do regionu po uzavření manželství.

Dotazník pro jazykové poměry na Novoměstsku:

Muž

Žena

1. / Rok narození

2. / Místo narození

3. / Vaše současné bydliště

- 4./ Vaše zaměstnání
- 5./ Vzdělání / základní, střední, vysokoškolské/
- 6./ Na hlavě mám a/ boulu, b/ bouli, c/ hrču
- 7./ Polévku jím a/ žlicí, b/ žlicou, c/ lžicí
- 8./ Viděl jsem a/ slepici, b/ slepici
- 9./ V noci se přikrývám a/ peřinou, b/ duchohou a ležím na a/ polštáři, b/ polčtáři, c/ zhlavci, d/ podhlavniku
- 10./ Smetí zametám a/ pometlem, b/ koštětem
- 11./ Utíkám na vlak. a/ spěchám, b/ spíchám, c/ pospíchám
- 12./ Bez brýlí a/ šilhám, b/ švidrám
- 13./ Při česání Tě a/ krákám za vlasy, b/ kudlám za vlasy, c/ tahám za vlasy
- 14./ V tělocviku. a/ sedněte si na bobek, b/ čupněte si
- 15./ K obědu byly a/ knedle, b/ knedlíky
- 16./ Uvádíte v činnost žárovku. Dítěti řeknete: a/ rožni, b/ rozsvit'
- 17./ Jídlo je málo slané. Vezmete si a/ slánku, b/ solničku
- 18./ Já a/ su, b/ jsem z Moravy
- 19./ V zimě se děti a/ koulují, b/ hrudují, c/ hroudují se?
- 20./ Příbuzný se žení. Jdete na a/ veselku, b/ svatbu, c/ svarbu
- 21./ Miminko má a/ dudlík, b/ dumel, c/ dumel, d/ cumel, e/ šidín f/ dudel
- 22./ Vezmi a/ hadru, b/ hadr, c/ handru
- 23./ Vlasy mám učesané na a/ pěšinku, b/ stezku, c/ cestičku
- 24./ Jedeme do Žďáru, b/ Žďáru
- 25./ Delší pletenec vlasů je a/ cop, b/ cup, c/ copan, d/ rulík
- 26./ Vysvětlíte pojem: houštinec

3. 3. Nejmladší generace

Reprezentantem nejmladší generace je mládež přibližně do osmnácti let, především žáci základní školy s úplnou ekonomickou závislostí, společenskou a citovou vazbou k rodině. Mladí lidé jsou považováni za specifickou sociální skupinu, která představuje nezbytnou složku každé společnosti. Jedinec je postupně vtahován do mezilidských vztahů a stává se jejich spolutvůrcem. Vlivem socializace se jedinci stávají součástí společenského celku¹¹ (Dejmek, B.: Běžně mluvený jazyk nejmladší generace, 1987, str. 15). Základním socializačním činitelem je jazyk. Dítě přichází do školy vybaveno určitým kódem daného prostředí, v němž vyrůstalo. Většinou se jedná o vliv rodiny (snaha zvládnout jazyk nápodobou rodičovské a prarodičovské mluvy a úzké kontakty s ní i v dalších letech). Soustavné působení školy a začleňování do nových sociálních skupin mění jazykové projevy dítěte. To vede v podstatě k užívání dvou kódů: spisovného - oficiálního (pod tlakem výchovy, školy) a neoficiálního, ovlivňovaného neformálními kontakty se skupinou kamarádů nebo partou. Schopnost rozlišovat uplatnění jazykových kódů se vyvíjí zejména v pubertě. Projevuje se silná tendence směrem k neformální skupině, ale také touha po osobní odlišnosti. Východiskem pro oba kódy jsou jazykové návyky z rodinného prostředí; míra dalšího

vývoje závisí na řadě faktorů, např. na inteligenci člověka, jeho adaptačních schopnostech, na citových poutech i na jeho psychických i volních vlastnostech. V dospělosti se kontakt se spisovným jazykem u některých sociálních skupin oslabuje a tendence ke spisovnému vyjadřování se zachovává jen u části mluvčích.

	Pohlaví	Rok narození	Místo narození	Místo nar. otce	Soc. pův. otce	Místo n. matky	Soc. pův. matky
1	žena	1986	Pohledec	Maršov.	dělník	Pohledec	stát. zam.
2	muž	1986	Rokytno	Maršov.	dělník	Maršov.	podn.
3	muž	1985	NM	NM	dělník	NM	dělník
4	žena	1986	Pohledec	Pohledec	dělník	Rokytno	dělník
5	žena	1985	Pohledec	Pohledec	dělník	Pohledec	v dom.
6	muž	1986	Pohledec	Maršov.	zeměd.	Pohledec	v dom.
7	žena	1986	Pohledec	NM	dělník	Pohledec	dělník
8	žena	1986	Maršov.	NM	dělník	NM	dělník
9	žena	1985	NM	Rokytno	dělník	NM	dělník
10	muž	1986	Pohledec	Zubří	zeměd.	Zubří	dělník
11	muž	1986	Pohledec	Zubří	zeměd.	Pohledec	dělník
12	žena	1985	Pohledec	Pohledec	dělník	Pohledec	dělník
13	žena	1986	Pohledec	Pohledec	dělník	NM	dělník
14	žena	1985	Rad. Svr.	Rad. Svr.	dělník	Rad. Svr.	zeměd'.
15	muž	1982	Vlachov.	NM	dělník	Slov.	v dom.
16	žena	1985	Pohledec	Pohledec	dělník	Bystřice	-
17	žena	1986	Pohledec	Zvole	stát. zam.	NM	dělník
18	žena	1985	N. Ves	N. Ves	dělník	N. Ves	dělník
19	žena	1986	N. Ves	N. Ves	dělník	N. Ves	v dom.
20	muž	1986	Maršov.	Vlachov.	stát. zam.	N. Ves	v dom.

21	muž	1986	N. Ves	N. Ves	dělník	Vlachov.	dělník
22	žena	1978	NM	NM	stát. zam.	N. Ves	stát. zam.

Pozn. N. Ves - Nová Ves, Maršov. - Maršovice, Vlachov. - Vlachovice, Slov. - Slovensko, Bystřice - Bystřice nad Pernštejnem, Rad. Svr. - Radešínská Svratka

v dom. - v domácnosti, zeměd'. - v zemědělství, stát. zam. - státní zaměstnanec, podn. - podnikatel

3. 3. 1. Hodnocení dotazníku nejmladší generace

Východiskem pro zjištění údajů o jazykovém povědomí nejmladší generace Novoměšťanů byla vlastní verze dotazníku zaměřeného na výrazné jazykové jevy tradiční mluvy Nového Města. Dotazník obsahoval 27 bodů z oblasti hláskosloví a tvarosloví, 9 bodů bylo zaměřeno na sociální stránku. Dotazník byl svou stavbou přizpůsoben věku respondentů i místním podmínkám výzkumu (využití pomístních jmen, výrazy odpovídající věku dětí). Zahrnoval jevy, jejichž zápis je i pro žáky VI. třídy snadný. Zařazení jednotlivých položek do dotazníku vycházelo z diferenciacie mluvy města a jejich vývojových tendencí, které byly získány přímým výzkumem. Dotazník jsem zadávala na začátku školního roku, kdy se děti ještě plně nesoustředily na školní výuku a práce školy se méně narušuje. Jeho vyplnění žákům zabralo jednu vyučovací hodinu. Předem jim bylo vysvětleno, že nejde o to, vyplnit dotazník spisovně, tak, jak se od nich vyžaduje ve škole, ale že se od nich očekává takový výraz, který by užili sami mezi sebou, nebo na který jsou zvyklí z domova. Největším problémem byla grafika výrazů, která mnohdy děti zarazila a zmátla. Osoba učitele byla zcela vyloučena, děti předem věděly, že dotazník je anonymní. V každém listu bylo uvedené datum, pohlaví a místo narození dítěte, zaměstnání a regionální původ rodičů.

Otázky byly kladeny dialektologickou metodou - navozením situace, přípravou vhodného kontextu (např. jednoznačný význam). Osobní údaje získané od informátorů umožnily oddělit odpovědi žáků pocházejících z Novoměstska od těch, kteří se spolu se svými rodiči přistěhovali později, nenarodili se tu, a jejichž jazykový vývoj je podroben tlaku mluvy oblasti kratší dobu. Oddělení byli také žáci, jejichž rodiče

nepocházejí z Horácka. Zkoumána byla tedy mluva 16 dětí; ze zbylých 6 dětí se na Novoměstsku narodily děti čtyři, 2 děti se přistěhovaly z Brna a Slovenska.

Jednotlivé položky byly do dotazníku řazeny na základě předešlé zkušenosti s nejstarší generací a také v souladu s termíny v Českém jazykovém atlasu. Díky práci s Českým jazykovým atlasem jsem získala možnost porovnání mezi "oficiálním" stavem nářečního lexika Novoměstska a jeho současným stavem. Dotazník zahrnuje 27 bodů formou volby správné odpovědi a závěrečná 3 slova, u kterých děti psaly jejich význam. Cílem vypsání významu těchto tří slov bylo zjištění, zda je děti znají, používají je nebo s nimi přišly do kontaktu.

Dotazník nejmladší generace pro jazykové poměry na Novoměstsku:

chlapec

děvče

třída

- 1./ Rok narození
- 2./ Místo narození
- 3./ Žiješ v Novém Městě nebo na vesnici ? (Rokytno, Zubří, Nová Ves, Pohledec, Maršovice...)
- 4./ Místo narození tatínka
- 5./ Místo narození maminky
- 6./ Rok narození tatínka
- 7./ Rok narození maminky
- 8./ Zaměstnání tatínka
- 9./ Zaměstnání maminky
- 10./ Povídáš si s kamarády. Říkáš a/ pudem dom, b/ pudem domů, c/ půjdem domů
- 11./ Koláč je a/ posypanej cukrem, b/ posypaný cukrem
- 12./ Jedeme do a/ Žďára, b/ Žďáru
- 13./ Bydlí na a/ druhé straně města, b/ druhý straně města, c/ druhé straně města
- 14./ Já a/ su, b/ jsem z Moravy
- 15./ Na východě a/ svítá, b/ šíračí se
- 16./ Říkáte doma, že máte a/ pecen chleba nebo b/ bochník chleba
- 17./ Vezmi a/ hadru, b/ hadr, c/ handru
- 18./ V zimě dřevo a/ štípáte nebo b/ sekáte?
- 19./ V zimě se a/ koulujete, b/ hruďujete, c/ hrouďujete se
- 20./ Jak říkáte babičce? a/ babičko, b/ babi, c/ bábinko, d/ bábino, e/ babí
- 21./ Jak říkáte dědečkovi? a/ dědečku, b/ dědoušku, c/ dědo
- 22./ Přibuzný se žení. Půjďte na a/ svatbu, b/ svarbu, c/ veselku
- 23./ Míminko má a/ dudlík, b/ dudel, c/ dumel, d/ dumlák, e/ cumel
- 24./ K obědu jsme měli a/ knedle, b/ knedlíky
- 25./ V tělocviku. a/ sedněte si na bobek, b/ čupněte si
- 26./ Vlasy mám učesané na a/ pěšinku, b/ stezku, c/ cestičku
- 28./ Delší pletenec vlasů je a/ cop, b/ copan, c/ cup, d/ rulík
- 29./ Při česání Tě a/ krákám za vlasy, b/ tahám za vlasy, c/ kudlám za vlasy
- 30./ Bez brýlí a/ šilhám, b/ švidrám

- 31./ Utíkám na vlak. a/ spěchám, b/ pospíchám, c/ spíchám
 32./ Na hlavě mám a/ boulu, b/ bouli, c/ hrču
 33./ Viděl jsem a/ slepicu, b/ slepici
 34./ Polévku jím a/ žlicou, b/ žlicí, c/ lžicí
 35./ V noci se přikrývám a/ peřinou, b/ duchnou a ležím na a/ polštáři, b/ polčtáři, c/
 zhlavci, d/ podhlavníku
 36./ Smetí zametám a/ koštětem, b/ pometlem

Napiš význam těchto tří slov:

uščípne

tříbit

houštinec

4.0 Výzkum a získaná data

Dnešní soustava českých nářečí je výsledkem dlouhého historického vývoje. Vlivem společenských změn zejména po druhé světové válce se však jednotlivé nářeční jevy stírají až zanikají. Zajímalo mě, jaký je stav nářečních jevů na Horácku dnes a jak se asi bude dál vyvíjet. Proto jsem zvolila pohled na mluvu tří generací, který byt' v malé sondě může být ilustrací dynamiky současného běžně mluveného jazyka.

4.1. Hláskové rozdíly mezi mluvou Novoměstska a spisovným jazykem

Pro tuto skupinu nářečí je charakteristická dvojhláska ej proti spisovnému psanému ý (stejně jako v obecné češtině) a zčásti též proti í (např. starej bejk, sejtko) a dvojhláska ou ve shodě se spisovným jazykem (např. houser, nesou).

Dále jsou příznačné zvláště tyto jevy:

- krátké samohlásky v případech jako mak, meno, jama, rana, chleb, hruda, mucha... a v infinitivech dat, bit, psat, vest, jest...

- uvnitř slova přechází á v í : a/ ve zdvojnásoběných slovech na - átko: kuřátko, housátko, b/ v infinitivech a příčestí sloves typu hřát v podobě hřít

- é se úží v í ve slovech chlív, mlíko, polívka
- e se mění v o: po čom, po našom
- samohláska u je užita ve slovech sedum, vosum
- krácení í ve slovech žlica, povidala, neři řikala
- nespisovné dloužení í ve slovech tří, štiří, fšecí, chvílka
- změna ú v ou: žaloudek

4. 1. 1. Nespisovné krácení á a é

I když je ve srovnání se starým stavem patrný jistý ústup, udržují se případy krácení vokálů charakteristické pro moravská nářečí poměrně silně i v novoměstské mluvě. Lze tu doložit ještě několik výrazných typů, které bylo možno sledovat statisticky.

V ostatních případech krácení á jsou však poměry značně rozkolísané a konkrétní realizace délky nebo krátkosti i její vnímání závisí na dalších, ne vždy dobře postižitelných podmínkách.

4. 1. 2. Krácení v základech frekventovaných slov

Délka vokálu á nebývá zachována v základu velmi často užívaných slov jedno a dvouslabičných: dat, lhat, psat, spat, klast, krast, smat, plaču, mak, jama, vrana aj.

Typ žaba a blato

Ve shodě s moravskými poměry je důsledně krácena samohláska á. Tento stav je nejvíce zachycen v mluvních projevech nejstarší generace (nejčastěji u obyvatel Rokytina a Maršovic). U mluvčích střední generace je zachován méně: výrazně ho ubylo u generace nejmladší. Situaci zachycuje tabulka:

Typ žaba a blato

nejst. generace	8	8	0	100%
střední generace	18	16	2	88,8%
nejml. generace	22	16	6	72,7%
celkem	48	40	8	83,2%

Poznámka: Statistické výkazy jsou uspořádány dle příslušnosti ke generacím, v prvním sloupci jsou uvedeni informátoři, druhý sloupec je výčet celkového počtu získaných dokladů, ve třetím jsou vyčleněny pozitivní doklady, ve čtvrtém počet dokladů shodných se spisovným jazykem a v pátém sloupci se uvádí procento pozitivních dokladů.

Pozitivní doklady = zkoumané jevy nářeční

4. 1. 3. Nespisovné krácení é

Krácení v základech slov podobně jako u ostatních moravských nářečí je doloženo také v mluvě Novoměstska např. ve slovech: chleb, krev a v infinitivech vest, jest. Ve slově pero/ péro, kde je povolena obojí podoba, převažuje krátkost. Proti tomu např. ve slově céra je e nespisovně dlouženo ve shodě s dloužením obecněčeským.

Typ meno a typ dešť

Oba typy jsou zachyceny ve značné frekvenci. Takto nespisovně zkrácené jsou velmi často zachyceny u generace nejstarší a střední, ale i z výsledků u generace nejmladší usuzují, že tento jev je značně rezistentní.

Typ meno

nejst. generace	8	8	0	100%
-----------------	---	---	---	------

střední generace	18	16	2	88,8%
nejml. generace	22	18	4	88,1%
celkem	48	42	6	87,6%

Typ dešť' (resp. dešť)

nejst. generace	8	8	0	100%
střední generace	18	18	0	100%
nejml. generace	22	20	2	90,9%
celkem	48	46	2	95,68%

4. 1. 4. Nespisovné dloužení í

Vedle diferencí v realizaci kvantity á a é existují v novoměstské mluvě i nečetné difference v realizaci kvantity í. U mluvčích byla na Novoměstsku zachycena tato slova: chvílka, víčerek, večír, všicí, tří, štiří. Jedná se většinou o charakteristická slova této nářeční oblasti. Také je doloženo (v menším množství) krácení i v základech slov. Jedná se např. o tato slova: povidala, vite, žlica, řikala, žila (žíla) ...

Počet dokladů získaných na Novoměstsku není tak vysoký a povaha jednotlivých příkladů je natolik různá, že by nebylo vhodné sledovat tento typ statisticky.

4 1. 5. Jednotlivé příklady samohláskových změn kvalitativních

4. 1. 5. 1. Úžení é v í

V souladu s celočeským územ se užití zúženého é řadí mezi základní diferenční znaky novoměstské mluvy. U tohoto jevu je třeba rozlišovat dva typy:

- Úžení v základu slova: mliko, polívka, chlív...

- Úžení v koncovce: typ to dobrí

Nezúžené é se zachovává ve slovech přejatých: šéf, téma, startér... a v některých jednotlivých slovech domácího původu: léto, lék, lékárna, lékař...

V současném vývoji se pozice zúženého é oslabuje výpůjčkami ze spisovného jazyka, a to nad tuto ustálenou míru.

Typ dobrí mlíko

Se zúženým é v í v kmeni byla zaznamenána slova: mlíko, mlíkárna, chlív, zamíst, líp, lítat, večír.

S nezúženým é v kmeni jsou doložena např. slova: zanést, délka, přelétavá.

Zúžených podob v kmeni slova užívají mluvčí bez výrazných generačních rozdílů. U mladé generace se stav téměř shoduje se stavem u střední generace, avšak výrazný ústup jevu není zřejmý. Stav zachycuje tabulka:

Úžení é v í

Typ dobrí mlíko

nejst. generace	8	8	0	100%
střední generace	18	16	2	88,8%
nejml. generace	22	18	4	88,1%
celkem	48	42	6	87,5%

Typ to dobrí

V zakončení slov se vyskytují zúžené podoby v absolutním konci tvrdých adjektiv neuter (typ to dobrí), v koncovce tvrdých adjektiv sing. maskulin a neuter (typ dobřího), v nominativu plurálu feminim (typ ti dobrí).

Koncovky se zúženým - í jsou téměř výhradní, a proto se statisticky nerozlišují typy to dobrí a dobřího.

Nezúžené podoby é v koncovce jsou doloženy ve jménech jako Jamné, ve slovních ustálených spojeních: všeobecné pohoršení, do moravského kraje, veřejné zásluhy, díky tvé osobě aj.

Typ to dobří

nejst. generace	8	6	2	75%
střední generace	18	16	2	88,8%
nejml. generace	22	20	2	90,9%
celkem	48	42	6	87,5%

4. 1. 6. Diftongizace í v ej

Diftongizace je ve shodě s nespisovnou mluvou v Čechách také obvyklým znakem mluvy Novoměstská. Při diftongizaci í v ej (podobně jako při úžení é v í) je třeba rozlišovat tři různé typy:

- ej v základu slova (př. mejdlo)
- ej v absolutním konci slova (př. dobrej, kerej)
- ej v zakončení před souhláskou (př. dobrejch, dobrejm)

Typ mejdlo

Slova se změnou í v ej se objevují u všech mluvčích. Ve slovních základech jsou zaznamenány např. tyto diftongizované podoby: mejdlo, bejvat, mlejnek, mejt.

Z obou spisovných podob slova brýle/brejle převažuje diftongizované.

Typ mejdlo

nejst. generace	8	8	0	100%
střední generace	18	16	2	88,8%
nejml. generace	22	20	2	90,9%
celkem	48	44	4	91,5%

4. 1. 7. Změna ú v ou na začátku slova

Změna ú v ou proběhla původně ve všech pozicích, na začátku slov i v jejich základech. Spisovná výslovnost ú (na začátku slova i v základu) se ustálila až v druhé polovině 19. století. Podoby s - ou se dále vyskytovaly v nespisovném jazyce a byly uváděny (např. Hronek, 1972, str. 26)¹² jako jeden ze znaků obecné češtiny. Tento svůj charakter - ou již ztratilo.

4. 1. 8. Rozdíly ve využití souhlásek a případy souhláskových rozdílů

Charakter novoměstské mluvy naznačují také difference ve využití souhlásek a některé souhláskové změny, které jsou společné všem nářečím v Čechách, jako např. protetické v nebo korespondují se stavem v moravských nářečích, jako např. spodoba, skupina šč a odsouvání j ze základů slov.

Dále jsou příznačné zvláště tyto jevy:

- ve slovech pad, nes, řek, zapřáh koňa je vypuštěna koncová souhláska - l
- ř tvrdne ve slovech dvírka, porád
- ť se mění v c v imperativech: vrac - vracte, chcu - chcet, zaplac, vobrac
- nn se mění v dn: kamednej, soukednej
- b se přisouvá ve slovese: blízat
- v se mění v u po samohlásce, následuje-li po v souhláska, a na konci slova: krauka, prauda
- s se mění v š ve slovese šahat
- š se mění v č: inčí, menčí, lepčí
- společný jev hovorového jazyka jsou odsouvané souhlásky: cery, dyby, dycky, dyž, eletrika, nepřide, iný, muský...

V méně pečlivé výslovnosti se odsouvá i více souhlásek i celé slabiky: pojda - povídá

- před sonorními souhláskami se vyslovuje převážně z : z maminkou, zmíchat

4. 1. 8. 1. Protetické v

Ve shodě s nespisovým českým územ je protetické v zastoupeno v projevech novoměstských mluvčích velmi často. Je možno je rozlišit do čtyř skupin:

- v- na začátku plnovýznamových slov bezpředponových (typ vokno)
- v- na začátku tvarů zájmena (typ von)
- v- v předložkách vo, vod, vob
- v- na začátku plnovýznamových slov předmětových (typ votpoledne)

Typ vokno

Převážně s protezí jsou běžná plnovýznamová slova bezpředponová, zejména ta, která byla s protezí už ve staré nářeční vrstvě, jako např. vokno, voběd, voko, vorat, vošklivý. Vyskytují se i slova bez proteze a to jednak ta, která zůstávala bez proteze i v nářeční vrstvě a zásadně bez proteze jsou slova otec a ovoce. K nim lze přiřadit také slova převzatá ze spisovného jazyka: osobnost, okupace, organizace, opatření, obálka, okamžitě...

U několika mluvčích nejmladší a střední generace byly zachyceny i v neutrální stylové rovině hovoru podoby neprotetizované méně než v 50%. Méně časté užití proteze u těchto mluvčích svědčí o jejich poněkud odlišném individuálním úzu podmíněném nadto jejich vzděláním a sociálním zařazením. (Dejmek, 1981, str. 111)¹³.

Typ vokno

nejst. generace	8	8	0	100%
střední generace	18	16	2	88,8%
nejml. generace	22	20	2	90,9%
celkem	48	44	4	91,5%

Typ von

Proteze je pravidelná u zájmena on: von, vona, vono... Rozdíly v užití mezi jednotlivými mluvčími ve sledovaných souborech jsou nepatrné. U zájmena von je proteze u všech mluvčích důsledná.

Typ von

nejst. generace	8	8	0	100%
střední generace	18	18	0	100%
nejml. generace	22	22	0	100%
celkem	48	48	0	100%

Typ vo, vod, vob

Velice častá je také proteze u předložek o, od, ob: vod babičky, vob jednoho, vod auta, vo voko aj.

Typ vo, vod, vob

nejst. generace	8	6	0	100%
střední generace	18	16	2	88,8%
nejml. generace	22	14	8	63,6%
celkem	48	36	12	74,87%

Typ votpoledne

Předponová slova s protezí jsou velmi častá. Doložena jsou např. slova: vodevřít, vokázat, vokoštovat... Obdobně jako u plnovýznamových slov bezpředponových jsou také u slov předponových doloženy podoby bez proteze, a to nejčastěji ve vyšší stylové rovině: odborník na počítače, ošetřovatelka, okrasná dřevina aj.

Typ votpoledne

nejst. generace	8	6	2	75%
střední generace	18	12	6	66,7%
nejml. generace	22	16	6	72,7%
celkem	48	34	14	70,7%

Pozn.: Z výsledků šetření je zřejmé, že nejvyšší procento dokladů s protezí představují singulárové a plurálové tvary zájmena von (48).

Míra proteze není u všech slov stejná. I v rámci jednoho typu se objevují podoby promiskue. K poznání jevu by bylo třeba detailních studií o jednotlivých slovech. Statistická šetření ukazují, že jev je v mluvě města a jeho okolí velice silný ve shodě s nespisovným územ českým.

4. 1. 8. 2. Neslabičné u místo v

Neslabičné u na konci uzavřené slabiky před souhláskou bývá uváděno jako jeden ze základních znaků českomoravského nářečí. Je doložen ve slovech: zrouna, prauda, krauka, d'euče. U sledovaných mluvčích mladé generace nebyly případy s neslabičným u zaznamenány.

(Tento jev nebyl doložen v Rokytně u žádného ze sledovaných mluvčích. Jediným zachyceným tvarem je spisovná podoba těchto slov - d'evče, kravka)

4. 1. 9. Případy znělostních změn

Asimilace znělosti podléhá v novoměstské mluvě stejným zákonitostem jako ve spisovném jazyce. V projevech sledovaných mluvčích byly zachyceny jevy, které charakterizují českomoravskou nářeční oblast. Jsou to případy asimilace znělosti ortoepické: skupina sh se ve výslovnosti mění v zh. Neortoepická změna k v g : segretář, tag a velmi častá disimilace šť v šč: ščestí, meščan.

4. 1. 9. 1. Asimilace znělosti k v g

Rozsah g v nářečích českého jazyka je „důsledkem změny starého slovanského g v h(k), kterou se během 12. století čeština se slovenštinou odlišily od polštiny“¹⁴ (Bělič, J.: Nástin české dialektologie, 1968, str. 42).

V mluvě informátorů byl tento jev doložen u slova tag a ve slovech cizího původu - segretář, grejcar, demogracie aj. Vzhledem k nízkému počtu získaných dokladů (jev byl zachycen pouze u tří informátorů nejstarší generace) nebyl tento typ sledován statisticky.

4. 1. 9. 2. Změna skupiny sh v zh (spodoba hlásek)

Skupina sh je zpětnou asimilací měněna v zh. Tento jev je společný většině moravských nářečí. Na Novoměstsku se vyskytují obě varianty (např. na zhledanou x na schledanou), častěji užívaná je však skupina zh, a to v projevech všech tří generací. V mluvě informátorů byla zachycena tato slova: na zhledanou, zhodnou se, zhořet, zhrabat, zhon.

Typ na zhledanou

Ve shodě s moravskými poměry je typ na zhledanou jeden z nejčastěji se objevujících znaků novoměstské mluvy. Nejvíce je zastoupen u generace nejstarší, u střední a mladší generace se projevuje jen nepatrný rozdíl. Domnívám se proto, že tento jev bude často zastoupen v mluvě Novoměstska i nadále.

Typ na zhledanou

nejst. generace	8	8	0	100%
střední generace	18	16	2	88,8%
nejml. generace	22	20	2	90,9%
celkem	48	44	4	91,5%

4. 1. 9. 3. Disimilace znělosti št v šč

Disimilace znělosti št v šč patří do „změn v oblasti artikulace, které diferencují nářečí českého jazyka ve skupině souhlásek, z nichž alespoň jednou složkou je některá sykavka“¹⁵ (Bělič, J.: Nástin české dialektologie, 1968, str. 65). První doklady změny št v šč jsou ze 14. století. Disimilace znělosti št v šč byla doložena ve slovech štěstí, ešče, šcípat, měščan, ščuřit se, (stav opilosti).

Typ ešče a typ ščestí

Oba typy jsou zachyceny ve značné frekvenci. Nejvíce jsou zastoupeny u nejstarší generace, u generace střední a nejmladší se začíná projevovat vliv spisovného jazyka. Ze statistických výsledků je ale zřejmé, že oba typy jsou značně rezistentní.

Typ ešče

nejst. generace	8	8	0	100%
střední generace	18	18	0	100%
nejml. generace	22	20	2	90,9%
celkem	48	46	2	95,68%

Typ ščestí

nejst. generace	8	8	0	100%
střední generace	18	16	2	88,8%
nejml. generace	22	16	6	72,7%
celkem	48	40	8	83,2%

4. 2. Diferenční jevy tvaroslovné

Tvaroslovná soustava je na Novoměstsku jednotná a shodná se spisovnou češtinou. Výrazně omezeny jsou přechodníky, které z mluvy této oblasti, podobně jako z nespisovné i neoficiální a nepřipravené mluvy celočeské, téměř vymizely. Obdobně jako v hláskosloví shledáváme v mluvě Nového Města jevy trojí povahy. Především jde o znaky společné všem nářečím a nespisovné mluvě v Čechách, jako jsou např. uniformní tvary nominativu plurálu adjektiv a zájmen typu „ti dobří“. Vedle toho se zde setkáváme se znaky společnými s ostatními moravskými nářečím (vokativ se rovná nominativu - Hanka, kmotra, teta, v lokálu sing. je minuta v minuti, 1. osoba sing. být - su aj.).

Kromě těchto znaků se setkáváme s nářečními jevy, které jsou charakteristické pro českomoravskou oblast, jako je např. přičestí trpné ve středním rodě - sklidíno, spravíno, lokál ňom, dvojné číslo - odchylky v gen., lok., ins.: ruk, v rukouch, v nohouch, po dvouch aj.

4. 2. 1. SKLOŇOVÁNÍ SUBSTANTIV

Základní skloňovací typy jsou na Novoměstsku shodné se spisovnou češtinou. Výjimku tvoří slova (př. hadr - hadra, okurek - vokurka aj.), u kterých dochází k rozdílům v zařazení k jednotlivým skloňovacím typům. Nejvýraznějším diferenčním znakem nářečí, projevujícím se v deklinacích mluvy všech generací, je nestejný rozsah rozdílů mezi tvary měkkých a tvrdých skloňovacích vzorů (př. genitiv sing. biča, noža, dativ sing. biču, nominativ sing. růža, slepica, dativ pl. apelativ k zajícom a rodinných jmen k Novotnom ap.).

Mezi základní jevy dále patří:

- jména zakončená na s a z se skloňují podle vzoru stroj: lesi, na vozi
- ve jménech končících na - l je v lokálu přidávána koncovka - i: a stoli, v kotli, v nominativu pl.: stole, kotle, kostele.
- místní jména na -ice mají v dativu pl. koncovku - om: k Vlachovicom
- jména zakončená - na: palírna, kovárna se mění v eň: palíreň, kováreň

- subs. uhlí a dříví se někdy skloňují podle vzoru měkkých adjektiv: nanosil dřívího, uhlího
- subs. na - iště se vyslovují - išče a skloňují se podle vzoru kuře: voháněl se bičiščetem
- akuzativ pl. živ. mask. je stejný s nominativem: hrajou si na páňi

4. 2. 1. 1. Nominativ sing. fem. zakončený na - a : slova slepica a žlica

V nominativu sing. životného i neživotného feminim převládá v mluvě Nového Města koncovka - a: slepica, kuchyňa, růža, meza, boula, hrča (boule, herda), žlica, práca, konva, studňa... Je to jeden z nejvýraznějších znaků novoměstské mluvy; byl zachycen ve značné frekvenci, jak dokládá tabulka.

Slovo slepica

Nejst. generace	8	8	0	100%
střední generace	18	18	0	100%
nejml. generace	22	20	2	90,9%
celkem	48	46	2	95,68%

Slovo žlica

nejst. generace	8	8	0	100%
střední generace	18	8	10	44,4%
nejml. generace	22	16	6	77,2%
celkem	48	32	16	66,6%

Oproti spisovné podobě tohoto slova (lžice) se v celé sledované oblasti užívá podoba žlica, instrum sing. se žlicou. Dochází tu k přesmyku prvních dvou souhlásek a zkrácení samohlásky a k přechodu ke vzoru žena..

Pozn. Vzhledem k písemné podobě dotazníku pro střední a nejmladší generaci, byla velmi často zaznamenána spisovná podoba - lžice. Jak jsem se následně informovala, většina informátorů střední generace se zalekla nespisovné podoby a volila proto spisovnou. Z vlastní zkušenosti mohu říci, že (i přes výsledky dotazníku) podoba tvaru žlica je velice častá, a to nejen v rodinách rodáků, ale i přistěhovalých. Domnívám se tedy, že tento jev je značně rezistentní.

4. 2. 1. 2. Lokál a dativ sing. mask. zakončený na - u typu nožu

V dativu a lokálu sing. mask. převládá v mluvě Nového Města koncovka - u. Nejčastěji se objevuje v mluvě generace nejstarší a střední, ale i z výsledků generace nejmladší usuzuji, že tento jev je značně rezistentní.

U informátorů byla zachycena slova: k nožu, o biču aj.

Typ nožu

nejst. generace	8	8	0	100%
střední generace	18	14	4	77,8%
nejml.generace	22	16	6	72,7%
celkem	48	38	10	79,04%

4. 2. 1. 3. Jména na -na nespisovně zakončena na -eň

Varianta na x eň je slovotvorného původu. U informátorů byla zachycena slova: kůlna, pekárna, studna, palírna x kováreň, pekáreň, studeň, palíreň.

Počet zachycených případů ale není častý (jev se vyskytl pouze u dvou informátorů nejstarší generace), proto nebyl zpracováván statisticky.

4. 2. 1. 4. Genitiv a dativ neuter vzoru stavení - typ uhlího

V novoměstské mluvě jsou doloženy vedle převažujících podob shodných se spisovným jazykem, jako např.: mnoho trápeňi, hodně učeňi... v gen. a dativu sing. také málo frekventované podoby podle středního rodu adjektivního typu jarní: hodně uhlího, cukrovího, a dokonce akuzativ nanosit dřívího. Jev není charakteristický pro českomoravskou nářeční oblast. Vyskytuje se ve středních, západních a jižních Čechách (Bělič, 1972, str. 159)¹⁶. Stav v Novém Městě tomu také odpovídá, informace byly získány pouze od dvou mluvčích nejstarší generace. U mladé generace tento jev není doložen. Nevelký počet dokladů nedovolil tento jev statisticky zpracovat.

4. 2. 2. SKLOŇOVÁNÍ ADJEKTIV

Základní skloňovací typy jsou obdobné jako u substantiv v podstatě shodné se spisovnou češtinou. Výjimku tvoří „vyrovnání instrumentálu sing. tvrdého skloňování mužského a středního rodu s lokálem“¹⁸ (Bělič, J.: Nástin české dialektologie, 1968, str. 169): s naprostim klidem, s velkými mužskými aj.

U adjektiv se liší tvar nominativu pl. mužského živ. rodu od ostatních rodů (př. starí x starí).

V souladu s nářečím jihozápadních a jižních Čech se i na Novoměstsku udržuje rozdíl genitivu sing. s koncovkou í a tvary dativu a lokálu s koncovkou - ej: starej babje, peří z bílej husi, z druhej ded'ini, na druhej straně města. Na Novoměstsku důsledně převládá - ej.

Typ „na tej druhej“

Příklady na - ej v zakončení lokálu sg. adjektiv a zájmen rodu ženského jsou hojné: tej červenej, druhej, celej, starej, kerej...

Vazba lokálu „na druhej straně“ (dativ, lokál sing. feminim) byla vybrána záměrně. Lze na ní demonstrovat četnost užití u jednotlivých generací. Největší kvantita výskytu

je u generace nejstarší, naopak nejméně se vyskytuje u mluvčích nejmladší generace, jak dokládá tabulka.

Typ „na druhé straně“

nejst. generace	8	8	0	100%
střední generace	18	12	6	66,7%
nejml. generace	22	6	16	27,3%
celkem	48	26	22	54,08%

4. 2. 1. 5. Dativ rodinných jmen zakončených - om - typ Novotnom

Dativ pl. rodinných jmen zakončený - om patří mezi oblastní znaky severovýchodočeské (Bělič, 1972, str. 232)¹⁷.

V záznamech jsou doložena slova : ke Kozlom, k Trdlom, k Novotnom.

Nejčastěji se tento tvar vyskytuje u generace nejstarší a střední, u generace nejmladší dochází k určitému postupu směrem ke spisovné češtině (k Novotným).

Typ k Novotnom

nejst. generace	8	8	0	100%
střední generace	18	16	2	88,8%
nejml. generace	22	16	6	72,7%
celkem	48	40	8	83,2%

4. 2. 3. SKLOŇOVÁNÍ ZÁJMEN

Vedle rozdílů jen hláskoslovných existují u zájmen i výrazné rozdíly v tvarosloví. „Značné množství nářečních rozdílů ve tvarech rodových zájmen je způsobeno nestejnými vyrovnáváními mezi skloňováním tvrdým a měkkým (základní

typy - ten, ta - náš, naše) a působením deklinace přídavných jmen¹⁹ (Bělič, J.: Nástin české dialektologie, SPN Praha str. 176).

Nominativ pl. se zpravidla rovná akuzativu pl. a je společný všem rodům: ty chlapci. Za přivlastňovací genitiv jeho se užívá tvar jejichho: jejichho chlapec, dativ jejichho holce. Přivlastňovací zájmena se skloňují: mího, mímu, tvího, tvímu, svímu, za mí ženy.

V lokálu maskulin a neuter sing. měkkého skloňování je koncovka - om jako ve tvrdém skloňování: po našom, po vašom, v ňom aj. Objevuje se také spisovná podoba: po našem, po vašem.

Typ v ňom

mejist. generace	8	8	0	100%
střední generace	13	18	0	100%
nejml. generace	22	20	2	90,9%
celkem	48	46	2	95,68%

Z výsledků statistiky vyplývá, že toto slovo „v ňom“ si i při současném silném působení obecné (ovšem ve shodě se spisovnou normou) češtiny zachovává první místo v mluvě obyvatel Novoměstska.

4. 2. 3. 1. Skloňování zájmen ženského rodu

V sing. ženského rodu jsou v nominativu, lokálu a instrumentálu měkkého skloňování koncovky shodné se skloňováním tvrdým, např. nom. naša (chalupa), lok. našu (chalupu), ins. s našou (chalupou) a podobně lok. ju/ňu, ins. s ňou.

Tyto tvary jsou na Novoměstsku velmi časté a objevují se v mluvě všech tří generací. Patří mezi značně rezistentní jevy.

Typ „viděl ju“

nejst. generace	8	8	0	100%
-----------------	---	---	---	------

střední generace	18	17	1	94,4%
nejml. generace	22	20	2	90,9%
celkem	48	45	3	93,6%

4. 2. 3. 2. Koncovky - ho, - mu, - ma u neuter a maskulin zájmen

V genitivu a dativu sing. mužského a středního rodu a v instrumentálu plurálu se vyskytují také tvary se sekundárními koncovkami - ho, - mu, -ma např. jejichho, jejichma, jejichmu, jejichho chlapec, z jejichho chalupy modlil se za jejichho rodiče. Vzhledem k nízkému počtu získaných dokladů jev nebyl zpracováván statisticky.

4. 2. 3. 3. Zájmeno fšecek

U zájmena fšecek lze rozlišit rod i číslo (mask. fšecek, fem. fšecka, neut. fšecko, pl. fšecí, fšeci i fšecki), ale tvary jednotlivých rodů nejsou stejně časté. Pravidelné jsou formy sing. neutra a plurálu, naopak tvary maskulina a feminina bývají vázány jako přívlastek k některému jménu (např. fšecka úzkost ze mně spadla). Ve 2. a 4. pádu mask. je tvar fšeckího - fšeho, v 6. pádu fšom (fšeckím), pro 2., 3. a 6. pád feminim se používá tvaru fšeckej (fšecki), pro 4. pád fšecku, 7. pád fšeckou. V plurálu se používá dvou tvarů: fšecki (6. pád fšeckejch, 7. pád fšeckejma) a fšecí (6. pád fšech, 7. pád fšema).

Typ „fšecí chlapi“

nejst. generace	8	6	2	75%
střední generace	18	12	6	66,7%
nejml. generace	22	10	12	45,5%
celkem	48	28	20	58,24%

Jak ukazuje tabulka, u tvarů zájmena fšecek dochází k ústupu, a to směrem ke spisovnému jazyku (všichni chlapi). Nejsilněji se to projevuje u generace nejmladší a střední.

4. 2. 4. SKLOŇOVÁNÍ ČÍSLOVEK

„ Ve shodě se spisovnou češtinou se některé číslovky skloňují jako podstatná jména (např. sto, tisíc), některé jako přídavná jména (zvl. řadové číslovky, např. druhý), některé jako zájmena (jeden)“²⁰ (Bělič, J.: Nástin české dialektologie, SPN Praha, str. 181).

4. 2. 4. 1. Číslovky tří a štiří

U číslovek tří a čtyři je velmi silné rozlišení životnosti (osobovosti) a neživotnosti (neosobovosti), např. nominativ mask. živ. tří, štiří x mask. než., fem. a neut. tři, štiři (štiri). „Rozdíl mezi životným a neživotným tvarem je zčásti setřen fonetickým krácením í, u číslovky čtyři je také vyjadřován alternací ř - r, tj. živ. štiří x než. štiri“²¹.

(Bělič, J.: Nástin české dialektologie, SPN Praha, str. 181). V nepřímých pádech (stejně jako po celém území) jsou pro všechny rody stejné tvary, v genitivu nejčastěji typu štirech, (štir), třech, v lokálu štirech (štirch), třech, v instrumentálu se štirma, třema.

Takto skloňovaná slova mají obecné užití, jsou používána všemi generacemi, a proto se domnívám, že tento jev je značně rezistentní.

Typ tří, štiří

nejst. generace	8	8	0	100%
střední generace	18	16	2	88,8%
nejml. generace	22	17	5	77,3%
celkem	48	41	7	85,4%

4. 2. 5. ČASOVÁNÍ SLOVES

Vlastní slovesné kategorie osoby, času, způsobu, vidu a slovesného rodu i kongruenční kategorie gramatického čísla jsou na Novoměstsku shodné se spisovným jazykem. Stejný je i způsob jejich vyjadřování, odlišuje se však výstavba některých morfů a jejich užití.

4. 2. 5. 1. Rozdíly v zařazení sloves

Nejzávažnější rozdíly, které se z části projevují i v dubletách spisovného jazyka, jsou v příslušnosti některých sloves do 1. nebo 5. třídy (ve shodě s kodifikací) k typu maže (př. orá - oře). Podoby tohoto slovesa jsou vořu (ale i vorám), voráš, vorá...

Tvaroslovné důsledky pro některé skupiny sloves mají zčásti i jevy hláskoslovné. Projevuje se to „neprovedením někdejší přehlásky ä v ě nebo vyrovnáním ve prospěch náležitě nepřehlasovaných podob ve skupině sloves“²² (hází - házet) (Bělič, J.: Nástin české dialektologie, SPN Praha, str. 182).

I zde je vliv typu maže, v 1. třídě se vytváří zvláštní vazba - háže - házet.

Podobně jako u většiny nářečí je u sloves typu peče - péct v tvarech 1. osoby sing. a 3. osoby plurálu indikativu provedeno vyrovnání koncové souhlásky slovního základu podle dalších vzorů (můžu - můžou, peče - pečou aj.). Ve 2. osobě sing. imperativu je většinou zachována spisovná čeština, výjimku tvoří imperativy končící na ť, které se mění v c (vrac, zaplac), imperativy 3. třídy slovesné, kde se zpravidla vypouští j (nebi, pi, zakři) a imperativy 4. třídy slovesné, kde je ve 2. osobě sing. í a ve 2. osobě plurálu ite (sedni - sednite, di - dite).

Příčestí trpné končí na ej - á - ý: vedenej - vedená - vedení a má zvláštní výrokový tvar ve středním rodě: sklidino, spravino, vimlácino.

Ve 3. osobě pl. vedle koncovky í existuje koncovka ijou (chodí - chodíjou).

V 1. os. sing. slovesa „být“ ve funkci spony je tvar su, v imperativu jsou tvary biď, biťme. Výskyt přechodníků není častý.

Počet získaných dokladů je poměrně vysoký, ale povaha jednotlivých případů je natolik různá, že by nebylo možné sledovat tyto jevy statisticky.

4. 2. 5. 2. Koncovky ve 3. osobě plurálu

Tradiční koncovka 3. osoby plurálu indikativu sloves 4. třídy existuje na Novoměstsku ve dvou variantách - spisovné í (prosí, sází, chodí, zvoňí) a - ijou (prosijou, sázijou, zvoňijou, chodijou aj).

Slovo chodíjou

V promluvách informátorů je tato koncovka zachycena nejčastěji u mluvčích nejstarší generace (6), u mluvčích generace střední a nejmladší je tento jev zachycen minimálně a je tu zřejmý vliv působení spisovného jazyka. Při výzkumu bylo zaznamenáno toto slovní spojení: za našou stodolou, kdy našou je jev tvaroslovný a jde o vyrovnávání tvrdých a měkkých skloňovacích typů (našou, kašou, ženou, pod lavicou aj.). Výsledky šetření ukazuje tabulka.

Slovo chodíjou

nejst. generace	8	6	2	75%
střední generace	18	10	8	55,6%
nejml. generace	22	8	14	36,4%
celkem	48	24	24	50%

4. 2. 5. 3. Tvary slovesa „být“ v 1. osobě sing. indikativu přítomného času

Na Novoměstsku (podobně jako u většiny moravských nářečí) se vyskytuje sekundární podoba slovesa „bejt“ - su. Tvar „já su“ je celomoravský a pokládá se tradičně za významný rys prozrazující moravský původ mluvčího. Podoby tohoto slovesa jsou - su, seš, je, sme (zme), sou, nejsu.

Počet získaných dokladů je značný a jak dokládají statistické výsledky, je tento jev značně rezistentní.

Slovo „já su“

nejst. generace	8	8	0	100%
střední generace	18	11	7	61,2%
nejml. generace	22	15	7	68,2%
celkem	48	34	14	70,8%

4. 2. 5. 4. Sloveso chtít

Sloveso chtít je zakončeno v 1. osobě sing. na -u místo spisovného -í, „varianty chcu x chci se řadí ke svazku tvaroslovných izoglos typu růže x růža, růži x růžu“²³ (Bělič, J.: Nástin české dialektologie, SPN Praha, str. 202).

Na Novoměstsku se objevuje analogický novotvar chcou (já chcu) - podle vzoru nesou. Je to jev velice častý, ve velkém počtu se objevuje u všech tří generací.

Slovo „chcu“

nejst. generace	8	8	0	100%
střední generace	18	16	2	88,8%
nejml. generace	22	18	4	81,8%
celkem	48	42	6	87,5%

4. 2. 5. 5. Přičestí minulé

Minulé přičestí se v běžně mluveném jazyce na Novoměstsku tvoří ve shodě se spisovným jazykem přidáváním gramatického morfu k infinitivnímu kmeni sloves. Užívá se důsledně tvarů v sing. - l (mask.), -la (fem.), -lo (neut.), -li (pl.) - př. nesl, nesla, neslo, nesli aj. U sloves se zavřeným kmenem, které patří ve spisovném jazyce do 2. slovesné třídy, se přičestí tvoří bez kmenotvorné přípony -nu (sedl, lehl), ale

vlivem českých nářečí se i u těchto sloves objevují tvary lehnul, sednul. V jazykovém povědomí informátorů se vyskytují pouze okrajově.

Slovo rožnout (rožit)

Vedle slova rožnout se objevují také tvary rožit, rožal, rožnul. Ve 2. osobě sing. imperativu je užíváno tvaru rožni. Výskyt slova byl zachycen pouze u nejstarší a střední generace, pro nejmladší generaci, která ho používá také, nebyly získány doklady.

Slovo rožnout

nejst. generace	8	8	0	100%
střední generace	18	15	3	83,3%
celkem	26	23	3	88,5%

4. 2. 5. 6. Přechodníky

Přechodník jako samostatný slovesný útvar v běžně mluveném jazyce se nevyskytuje. Ojedinelé ustrnulé tvary se hodnotí jako adverbia (nehleďe, chca, nechca).

4. 2. 6. Komparativ adverbii typu teplejc

V mluvě Nového Města a okolí se ve shodě s většinovým nářečním územ v Čechách velmi často užívá komparativu adverbii zakončeného na - ejc: teplejc, chladnějc, chitřejc...

Spisovná podoba richleji se vyskytuje také.

Vzhledem k nízkému počtu získaných dokladů jev nebyl zpracováván statisticky.

5. Lexikální situace na Novoměstsku

V souvislosti s možností porovnat výsledek s údaji v Českém jazykovém atlase byla na Novoměstsku sledována slova, která se podílí na vytváření nářeční situace v této oblasti.

U každého z těchto pojmů je komentář, který obsahuje záhlaví, tj. vysvětlení daného tvaru, rozsah použití, stav ve městě a na vesnici.

Někdy komentář také obsahuje poznámku o rozdílném výsledku výzkumu v souvislosti se stavem v Českém jazykovém atlase.

BOULE

tj. opuchlina po úderu, zpravidla na čele

Výraz BOULE se na Novoměstsku vyskytuje spolu s tvarem BOULA nejčastěji. Poměrně častý je i tvar HRČA, naopak výrazy BAKULE, PEJL (uváděny v Českém jazykovém atlase) se nevyskytují.

LŽÍCE

tj. mírně prohloubené kuchyňské náčiní k nabírání tekutin a sypkých látek

Na celém území se používá obměněné slovo lžice - žlica (7. pád žlicou) - krátká samohláska, přesmyk prvních dvou souhlásek, zakončení - ic(a).

Situace ve městě odpovídá venkovskému okolí.

POSPÍCHAT

tj. rychle jít nebo pohybovat se

Nejčastější výskyt zaznamenává sloveso pospíchat, zachycena byla i varianta slovotvorná (spíchat) s hláskoslovnou obměnou (spěchat).

PEŘINA

tj. ložní přikrývka plněná peřím a povlíknutá cíchou

Nejčastější použití má slovo peřina, duchna se (stejně jako v Čechách) užívá pro expr. označení pro horší, velkou, těžkou peřinu.

POLŠTÁŘ

tj. měkce vycpaná poduška pod hlavu

Spisovný výraz polštář převládá, časté je i slovo zhlavec (obecně moravské, od základu slovo hlava s příponou - ec a předponou - z). Slovo polčtář se vyskytuje méně často a slovo podhlavec se neobjevuje vůbec (x ČJA).

KOŠTĚ

tj. pojmenování pro svazek prutů, zpravidla březových, sloužících k zametání

Slovo koště užívá střední i mladá generace Novoměstska, pometlo jen část generace nejstarší. Vyskytuje se i výraz smeták.

ŠILHAT

tj. postižený takovou vadou, při níž se jedno oko nebo obě oči odchylují od oční osy

Základní lexikální diferenciaci představují adjektiva šilhavý a švidravý, přičemž adj. šilhavý užívá asi 90% Novoměšťanů.

TAHAT ZA VLASY

Na Novoměstsku je doloženo použití několika variant slovního spojení tahat za vlasy. Převahu má slovo kudlat - až 75%, časté je i slovo krákat (stejný poměr se slovním spojením tahat za vlasy).

COP

tj. delší a silnější pletenec vlasů

Ve shodě s Českým jazykovým atlasem bylo zjištěno téměř 90% používání termínu cop, objevuje se i copan - jež je v ČJA situované převážně do Jižních Čech.

BABIČKA

tj. nářeční i celočeské pojmenování pro matku obou rodičů

Izoglosa - děd se kryje s izoglosou bab- (ička).

Vystupují zde silné slovotvorné expr. zabarvené výrazy (babička x babi x bábina x bábí).

ŠTÍPAT

tj. dělit dříví sekerou nebo jiným nástrojem po vláknech

Častější je termín sekat (stejně jako v jižní polovině Moravy) - 70% dotázaných.

Štípat se používá pro označení dělání třísek.

SVATBA

tj. souhrn obřadů a úkonů provázejících vstup do manželství.

Zkoumáno bylo použití slov svatba, svarba a veselka. Ve městě je jediné možné slovo svatba, ve vesnici se používá i slovo svarba, ale spíše ojediněle. Pojem veselka jsem nezachytila.

HADR

tj. kus látky pro mytí podlahy

Objevují se rozdíly hláskoslovné a rodové (hadr x hadra, handra x hadra).

Nejčastějšími termíny jsou slova hadr (72%) a hadra (27%). Handra se vyskytuje ojediněle.

ZAMKNOUT

tj. uzavřít na zámek

Objevují se varianty zamknout a zamčít, zamčít častěji v imterativu (zamči!).

Sloveso zamčít je užíváno častěji.

PŮDA

tj. neobývaný podstřešní prostor domu

Objevuje se výraz vycházející z místního označení polohy na stropě, který se nominalizoval v podobě strop.

Častý je i termín půda.

BOCHNÍK CHLEBA

tj. kulatý bochník chleba

Zkoumána byla lexikální dichotomie bochník x pecen.

Běžným výrazem je bochník, pecen se používá minimálně, časté je i prosté označení chleba.

SLÁNKA

tj. stolní nádobka na sůl

Varianty slov jsou tvořeny od základů adjektiv slaný a solný. Výrazný rozdíl představují varianty slánka (užívaný nejmladší generací) a solnička (nejstarší generace - 95%, střední generace 90%).

Převažuje slovo solnička.

DĚDINA

tj. obec venkovského typu

Situace se liší ve městě a na vesnici. Na vesnici je jediné používané slovo dědina, ve městě je generační rozdíl (nejstarší a střední generace používá dědina - 75% dotázaných, nejmladší generace 40% dotázaných).

ROZSVÍTIT

tj. uvést v činnost světelný zdroj

Objevují se difference hláskové a morfologické (rozsvítit, rožnout, rozžít).

Používané jsou tvary slovesa rozsvítit a rožnout. Slovo rožnout je užívané častěji v imperativu (rožni!).

SEDĚT NA BOBKU

tj. v dřepu

Jediným výrazem, který se na Novoměstsku používá (stejně jako na většině Moravy), je jednoslovný výraz čupět. Byl zachycen u 100% dotázaných.

Čupět - má také původní význam "nehybně sedět, trčet, překážet".

PĚŠINKA VE VLASECH

tj. úzká mezera mezi pročísnutými vlasy

Na Novoměstsku se užívají spisovné výrazy - pěšinka (80% dotázaných) a cestička (20% dotázaných). Situaci ve městě odpovídá stav na vesnici.

KOULOVAT SE

tj. házet po sobě při hře sněhovými koulemi

Jde vesměs o denominativa koulovat se (80%), hrudovat se (15%) a hroudovat se (5%).

MÍČ

tj. dětská hračka, nikoli nafukovací balónek uvázaný provázkem

Základními názvy této hračky jsou míč a balon (přejatý výraz). Objevuje se i termín mičuda.

KNEDLÍK

tj. vařené moučné jídlo válcovitého tvaru, příloha k masu

U tohoto slova se objevuje rozdíl v mluvě mezi nejstarší generací a generací nejmladší. Zatímco termín knedlíky je častější u generace nejmladší (60% dotázaných), knedle jsou jedním ze základních slov generací střední a nejstarší (80%).

Při porovnání získaných výsledků je častější použití slova knedle (x ČJA).

DUDEL (ŠIDÍTKO)

tj. dětské šidítko (gumové s kroužkem)

Přestože jde o poměrně nové označení, pojmenování se výrazně odlišují, a to především lexikálně (dudel, cumel) a slovotvorně (dudel x dumel x dudánek).

Nepodařilo se mi potvrdit tvrzení Českého jazykového atlasu, že častým pojmem na Novoměstsku je slovo dumlák. V dotazníku neměl jediné zastoupení, nebylo ho použito ani u generace nejstarší.

DĚDEČEK

tj. otec obou rodičů

Nejčastější zastoupení má dědeček a jeho slovotvorné obměny (děda, dědík, dědoušek). Nevýznamnějším slovotvorným derivátem je děda (70%). Je to jediné označení, které většina mužů používá, jiné je bráno jako urážka.

V dotazníku jsem také použila pomístního názvu Žďár (pozn. Žďár nad Sázavou). Mezi nejstarší a střední generací se častěji používá v genitivu vazba do Žďára

(koncovka - a), u nejmladší generace se objevuje vazba do Žďára i spisovné do Žďáru (50%).

Typické pro moravská nářečí je slovní spojení "pudem dom". Objevuje se i v Novém Městě a jeho výskyt je až 85%.

Při svém výzkumu jsem zachytila slovo "šíračit". Většina nejmladší generace toto slovo nezná, naopak příslušníci nejstarší generace ho běžně používají. V Rokytne a v Novém Městě (většinou u lidí pocházejících z Rokytne) jeho význam je smát se.

V Zubří ho informátorka použila ve významu svítá.

Kromě tato slova je na Novoměstsku používán i termín "odměk". Jedná se o slovo označující tání sněhu. Není uvedeno v Českém jazykovém atlase.

Jeho užití je značné, situace ve městě odpovídá venkovskému prostředí.

Poslední dvě otázky jsem směřovala ke zjištění, do jaké míry je horácký dialekt ovlivněn obecnou češtinou. Ukázalo se, že (jak podotýká nejeden autor) se v něm objevují prvky jak českého tak moravského nářečí.

UŠČÍPNE

Jedno ze slov s vazbou - šč- typickou pro dialekt tohoto kraje. Používá je polovina dotázaných (ve významu uštípne), dvě děti z Rokytne odpověděly odtrhne (stejně jako nejstarší rodáci z Rokytne), ve Vlachovicích je ve významu ukradnout.

Více informátorů neznalo jeho význam a nikdy s ním nepřišli do kontaktu.

HOUŠTINEC, TŘÍBIT

Tato slova znají pouze děti z Pohledce, děti z Nového Města, Rokytne, Zubří a Maršovic je nepoužívají, děti z Vlachovic je znají v jiném významu (kapradí, přibít).

6. VÝSLEDKY VÝZKUMU

6. 1. Pořadí jednotlivých příznakových jevů podle procentuálního zastoupení

Statistické šetření umožnilo uspořádat probírané diferenční jevy v mluvě Nového Města podle procentuálního zastoupení jednotlivých typů v excerpovaných projevech sledovaných mluvčích. Základem frekvenční stupnice je pořadí daného jevu (typu) z celkového procentuálního výsledku každého jevu. Dále se připojuje procentuální údaj ze souboru nejstarší generace, střední generace a údaj pro nejmladší generaci. Je třeba si při tom uvědomit, že některé dílčí údaje, zvláště ty, které se týkají nejmladší generace, jsou méně reprezentativní. Je to patrné i z toho, že některé typy dosáhly absolutní (stoprocentní) hodnoty. Takové údaje je třeba chápat jako ilustrační, ale přece jen charakteristické v tom smyslu, že jde o jev u mladé generace velmi frekventovaný.

Dále je uveden odkaz na kapitolu, v níž se daný typ probírá.

Jednotlivé typy lze rozdělit na.

1/ jevy velmi frekventované (nad 90%)

2/ jevy frekventované (70 - 90%)

3/ jevy méně výrazné (40 - 70%)

4/ jevy ustupující (10 - 40%)

Pořadí jednotlivých příznakových jevů podle procentuálního zastoupení:

pořadí	název jevu	kapitola	nejst. gen.	střed. gen.	nejml. gen.
1	von	4. 1. 8. 1.	100%	100%	100%
2 - 5	dešť	4. 1. 3.	100%	100%	90,9%
2 - 5	ešče	4. 1. 9. 3	100%	100%	90,9%
2 - 5	v ňom	4. 2. 3.	100%	100%	90,9%
2 - 5	slepica	4. 2. 1. 1.	100%	100%	90,9%
6	viděl ju	4. 2. 3. 1.	100%	94,4%	90,9%
7 - 9	na zhledanou	4. 1. 9. 2.	100%	88,8%	90,9%
7 - 9	vokno	4. 1. 8. 1.	100%	88,8%	90,9%
7 - 9	mejdlo	4. 1. 6. 1.	100%	88,8%	90,9%
10	rožnout	4. 2. 5. 5.	100%	83,3%	-

11	meno	4. 1. 5.	100%	88,8%	88,1%
12 - 14	chcu	4. 2. 5. 4.	100%	88,8%	81,8%
12 - 14	to dobrí	4. 1. 5. 1.	75%	88,8%	90,9%
12 - 14	dobří mlíko	4. 1. 5. 1.	100%	88,8%	88,1%
15	tří. štíři	4. 2. 4. 1.	100%	88,8%	77,3%
16 - 18	k Novotnom	4. 2. 1. 5.	100%	88,8%	72,7%
16 - 18	ščestí	4. 1. 9. 3.	100%	88,8%	72,7%
16 - 18	žaba, blato	4. 1. 3.	100%	88,8%	72,7%
19	nožu	4. 2. 1. 2.	100%	77,8%	72,7%
20	vo, vod, vob	4. 1. 8. 1.	75%	88,8%	63,6%
21	su	4. 2. 5. 3.	100%	61,2%	68,2%
22	votpoledne	4. 1. 8. 1.	75%	66,7%	72,7%
23	žlica	4. 2. 1. 1.	100%	44,4%	72,7%
24	fšecí chlapi	4. 2. 3. 3.	75%	66,7%	45,5%
25	na tej druhej	4. 2. 2.	100%	66,7%	27,3%
26	chodijou	4.2. 5. 2.	75%	55,6%	36,4%

U jevů frekventovaných (nad 90% příznakových podob) je zastoupena značná část typů obecně moravských (z celkového počtu 9 jevů nad 90% jich 6 patří do skupiny moravských nářečí). Jsou tu však i typy obecněčeské, jako např. tvary s protetickým v - von, vokno, diftongizace í v ej - mejdlo.

Do druhé nejpočetnější skupiny (70 - 90% příznakových podob) se řadí 7 obecněčeských typů (protetická v, nespisovné krácení á,é, dativ jmen zakončený - om, úžení é v í) a 7 typů moravských (číslovky tři, štíři, lokál sing. maskulin zakončený -u, tvar slovesa být, 1. osoba sing. přítomného, sloveso roznout, disimilace znělosti šč, nom. sing. fem. ukončený - a).

Mezi méně výrazné jevy (40 - 70%) jsou zařazeny dva tvary patřící ke znakům moravských nářečí (koncovka slovesa ve 3. osobě plurálu, slovní spojení fšecí chlapi), zbývající jev naopak spadá k nářečím obecněčeským (diftongizace í v ej).

Ostatní příznakové jevy lze hodnotit jako jevy zanikající a „statisticky nezpracované“. Vedle regionálních znaků českomoravských jako jsou např. typy jejichho, disimilace znělosti šč, kováreň, jsou mezi nimi jevy i jiných oblastí nebo charakteru, jako např. stř.

prauda, bývalá obecněčeská změna *ú* v *ou*, tvary typu *segretář*, gen. neuter vzoru stavení.

Je tedy možno říci, že většina jevů moravských patří do kategorie s vysokou frekvencí a naopak, že mezi typy s nižší frekvencí jsou jevy obecněčeské a regionální. Je však i řada obecněčeských a regionálních jevů, které patří do kategorie jevů frekventovaných.

Výsledky zkoumání tedy potvrzují tvrzení, že mluva Novoměstska odpovídá mluvě hraniční oblasti mezi českým nářečím a nářečím moravským.

6. 2. Jevy obecněčeské

Jevy obecněčeské patří k jevům frekventovaným a patří tedy k základním znakům mluvy Nového Města. Tři typy jsou ve frekvenční kategorii vyšší, patří tedy mezi tzv. jevy velmi frekventované.

Frekvenční rozrůznění jednotlivých typů v novoměstské mluvě je zcela obvyklé a svědčí o stabilitě obecněčeských znaků v mluvě sledovaného města a jeho nejbližšího okolí.

Popsanou situaci naznačuje graf na další straně. (Červená čára znamená nejstarší generaci, zelená střední a modrou čarou je označena nejmladší generace.

Linie pro mladou generaci a pro generaci střední se pohybuje vcelku paralelně a výkyvy nejsou podstatné (často jsou dány náhodností procentuálních hodnot vlivem nedostatečného množství dokladů). Nejstabilnější je linie nejstarší generace.

6. 3. Jevy moravské

Moravské jevy se řadí do kategorie s vysokou frekvencí a jsou také zastoupeny v kategorii jevů frekventovaných a v kategorii méně výrazných jevů. Z toho vyplývá, že v novoměstské mluvě je převaha znaků moravských nářečí a frekvenční rozrůznění jednotlivých typů svědčí o stabilitě moravských znaků v mluvě Nového Města.

Podobně jako u jevů obecněčeských popsanou situaci naznačuje graf.

Linie pro nejstarší generaci se i zde ukázala jako nejstabilnější, velké výkyvy pro generaci střední a nejmladší nebyly zaznamenány (s výjimkou slova žlica a fšecí chlapi - viz oddíl 4).

6. 4. Jevy oblastně příznakové

Kromě obecněčeských a moravských jevů se uchovávají ve zdejší mluvě také oblastní rysy českomoravské, jak je popsali např. J. Bělič a S. Utěšený. U nejmladší generace tyto jevy většinou ustupují vlivem působení spisovné češtiny, ale některé z nich patří stále do kategorií jevů frekventovaných. Do nejvyšší frekvenční kategorie se zařadila především ta slova, která patří k jevům progresivním.

Je to slovo ešče a na zhledanou. Obě slova jsou frekvenčně poměrně vyrovnaná a stabilizovaná, zejména pokud jde o slovo na zhledanou, který přejímají i mluvčí nejmladší generace. Obdobný je stav slova ešče, které je zastoupeno u mluvčích všech tří generací ve shodném poměru jako slovo na zhledanou.

Ke stabilizovaným rysům patří i typy roznout, chcu, které jsou rovněž ve velkém zastoupení.

Výrazným rysem je i typ su a žlica, který je na tradičním jazykovém území příznačný pro mluvčí z celé Moravy. Tyto typy spadají k jevům frekventovaným.

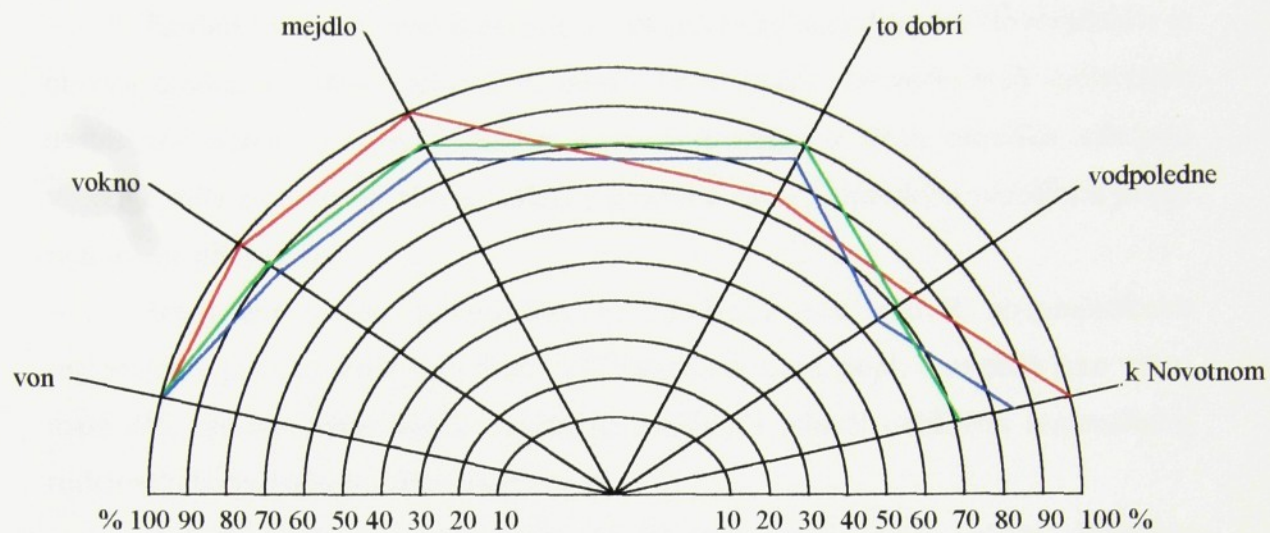
Do nižší frekvenční kategorie mezi tzv. jevy méně výrazné patří jeden oblastní jev. Je to typ chodijou, který patří k jevům nepříliš stabilizovaným a nevelký počet dokladů ho neopravňuje ve větší míře zobecňovat. Tento jev je nejvíce vázán na mluvčí nejstarší generace.

Frekvenční rozložení příznakových jevů v mluvě Nového Města ukazuje, že mezi nejvíce frekventované jevy - kromě typů v Čechách (von, vokno, mejdlo) a na Moravě (viděl ju, slepica, v ňom) obecněji rozšířených a kromě typů progresivních (ešče, na zhledanou) i některé jevy charakteristické pro širší oblasti českomoravského nářečí (su, žlica, nožu), v jisté míře propůjčují novoměstské mluvě ráz oblastní příznakovosti.

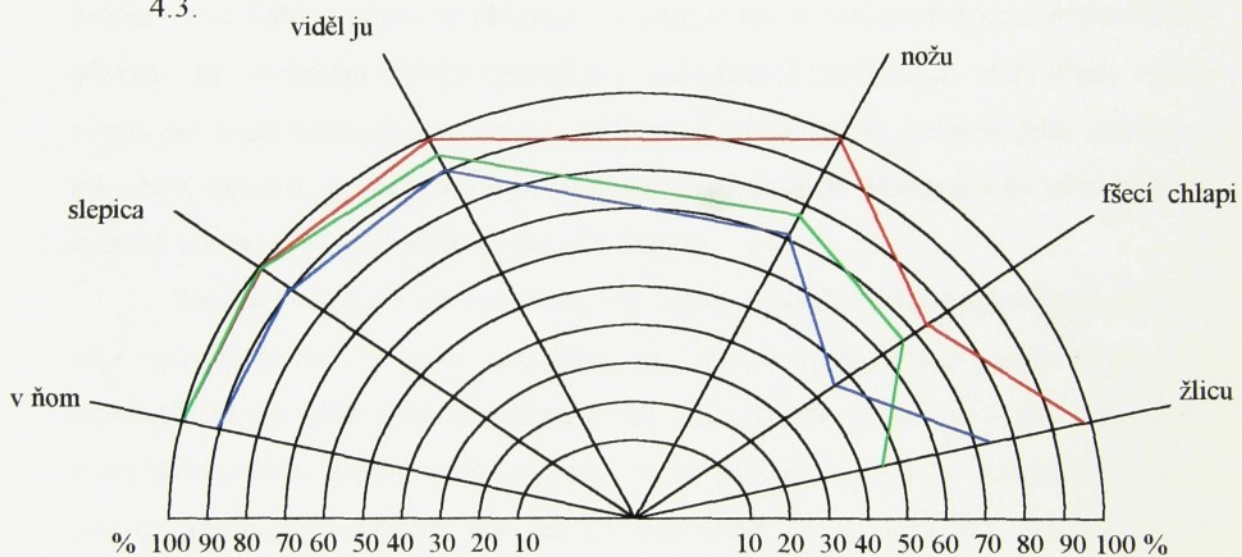
I zde je popsaná situace zachycena grafem.

Obdobný výsledek jako u dvou předchozích grafů byl zaznamenán i u jevů oblastně příznakových. Stabilní je linie pro generaci nejstarší a střední, naopak byly zjištěny výkyvy u generace nejmladší.

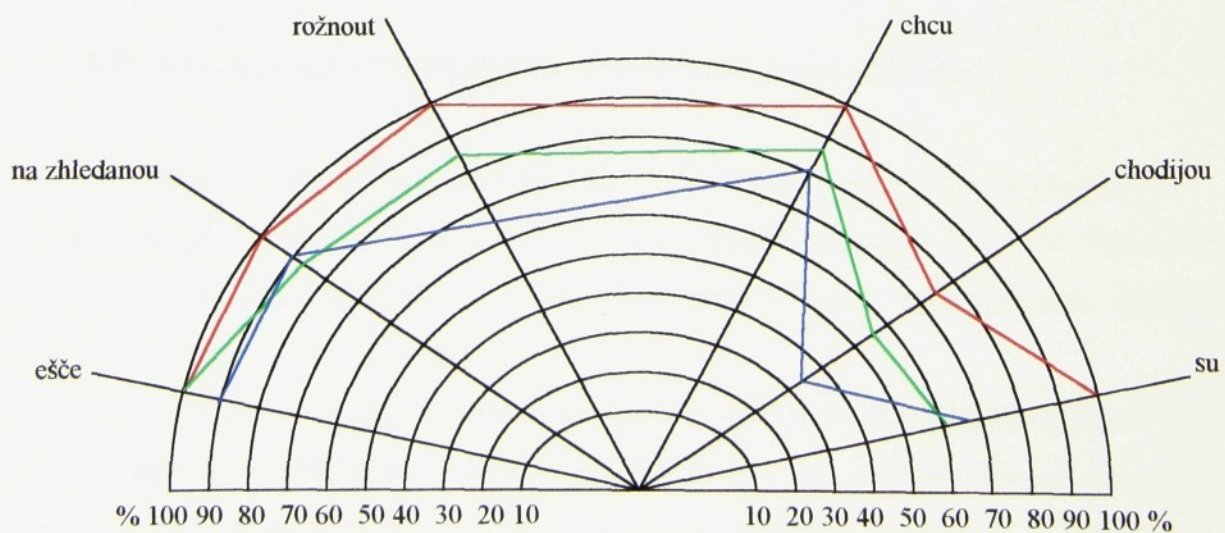
4.2.

4.3.

4.4.

6. 5. Utvořivší se jazykový úzus Novoměstska

Rozbor materiálu vedl k závěru, že základem běžné mluvy na Novoměstsku je obecná čeština a prvky moravských nářečí. To znamená, že vedle rysů společných nespisovné mluvě v Čechách, které se zpravidla projevují u všech mluvčích, zde jsou ve velké míře zastoupeny obecné základy společné všem moravským nářečím a prvky regionálně příznakové.

Nositelem tohoto vytvořivšího se standardu jsou mluvčí novoměstského regionálního původu, kteří žijí v Novém Městě od narození, popř. sem přišli jako velmi malé děti, ale bez výraznějších rozdílů jej přijímají i mluvčí odlišného regionálního rodičovského původu (tj. střední generace).

Zvláště patrné je to u typů chcu a dobří mlíko. Zastoupení u všech tří skupin neklesá pod 85% a často se objevují i v běžné mluvě obyvatel jiného regionálního původu. Při sledování dílčích výsledků u jednotlivých podskupin však přece někdy vyvstávají mezi nimi některé rozdíly. U typu fšecí chlapi se odlišuje jeho užívání u mluvčích nejstarší generace a u mluvčích generací mladších. Mimo jiné to také svědčí o stabilitě u tohoto jevu z běžně mluveného jazyka.

Rozdíly v užívání některých typů u mluvčích jiného regionálního původu jsou také způsobeny tím, že míra adaptability je různá a zjištěný stav svědčí o tom, že mluvčí, kteří se na Novoměstsko přistěhovali v dospělosti, se nestačili zcela adaptovat. Podstatný je také charakter jevu. Jevy méně frekventované, doznívající, přejímají mluvčí jiného regionálního původu (7 mluvčích) jen v omezené míře nebo je nepřijímají vůbec.

6. 6. Porovnání novoměstských rodin z hlediska generačního rozvrstvení

Během výzkumu novoměstské mluvy byly analyzovány projevy tří informátorů nejmladší generace (3, 9, 10), kteří byli v příbuzenském vztahu ke třem mluvčím nejstarší (6, 7, 4) a střední (1, 14, 11) generace. Cílem bylo porovnat výskyt příznakových jevů u tří generací.

Pokračování výzkumu novoměstské mluvy z pohledu více generací představuje další etapu shromažďování dokladů o běžně mluveném jazyce města. Na mluvu rodin se pozornost soustředila proto, že v návaznosti na jazykový úzu rodiny se pozornost

soustředila proto, že v návaznosti na jazykový úzuz rodiny se běžná mluva stále vytváří (a vždy vytvářela). „Lze tedy očekávat, že pokud potrvá přirozený vztah generací, ponese dítě ve svém vyjadřování některé rysy nespisovného úzu spojeného s regionem“... (Krčmová, 1987, str. 127 - 133)²². Vystihnout složitost fungujících rodinných vztahů a uvést je v souvislosti s charakterem mluvy rodin, není v silách jediného badatele zabývajícího se pouze mluvou (Rousselot, in Chloupek, 1971, str. 42)²³. Proto se příznakové jevy v projevech dětí a jejich rodičů (resp. prarodičů) porovnávají z hlediska výskytu, takže jde vlastně o ilustraci konkrétního úzu v rámci obecných tendencí.

Na rozdíl od úplnějšího materiálu z celého souboru je zde materiál poněkud méně bohatý a nejsou zcela zastoupeny všechny jevy nebo jsou zastoupeny v ne zcela reprezentativním, někdy i v náhodném počtu dokladů. V některých případech právě tato skutečnost vede k tomu, že určité jevy nabývají charakteru individuálního chování v rámci obecných tendencí, a proto mohou být také individuální rozdíly.

Předložená charakteristika mluvy rodin je založena na srovnání stavu českomoravských oblastních jevů, protože znaky, jež jsou vlastní nespisovné mluvě v Čechách a mluvě na Moravě, jsou v celku shodné u všech generací.

Rodina 1 představuje rodinu, v níž jsou všichni její členové regionálního původu českomoravského. Babička (4), zástupce nejstarší generace, pochází přímo z Nového Města stejně jako oba její rodiče. Se svým manželem pracovala v obchodě - zlatnictví, který zdělila po svém otci. Zástupcem střední generace je muž - její syn (1), dělník, který se narodil a se svou rodinou trvale žije v Novém Městě na Moravě. Má základní vzdělání. Otcí je 47 let. Matka do souboru mluvčích zařazena nebyla. Posledním mluvčím v této rodině je dvanáctiletý chlapec, jejich syn, žák VI. třídy (3). Také on se narodil v Novém Městě.

Vzhledem ke shodnému regionálnímu původu rodičů a prarodičů bylo možné sledovat, jak se tento stav projeví v mluvě příslušníka nejmladší generace (tj. vnuka). V projevu babičky nebyl doložen typ chodijou, naopak bylo zaznamenáno slovo jejichho (nebylo zpracováváno statisticky). Ostatní českomoravské oblastní znaky byly zachyceny ve více než 90%.

V projevu syna nebyly doloženy typy žlica a chodijou. Ostatní oblastní znaky byly zachyceny v 70%. Frekvence typů ešče, na zhledanou, su je u matky a syna téměř shodná.

Poněkud méně užívá vnuk typu na zhledanou, typ chodijou nebyl vůbec zaznamenán. Za pozornost stojí, že vnuk vůbec neužívá typu ešče, přestože u otce a babičky jde o typ velmi frekventovaný. Charakter mluvy příslušníků této rodiny odpovídá charakteru novoměstské mluvy.

Rodina 2 je zastoupena prababičkou (7), její vnučkou (11) a pravnučkou (9). Zástupce nejstarší generace se narodila na Rokytň, kde celý život žila a pracovala v zemědělství. Její syn se přestěhoval do Nového Města a jeho děti tu zůstaly. Vnučka nejstarší mluvčí se tedy narodila a vyrostla v Novém Městě, v době výzkumu byla třicetiletá. Po své svatbě se přestěhovala do Nové Vsi, kde se také narodila její dcera (mluvčí nejmladší generace).

U prababičky byly zachyceny všechny sledované typy. V projevu její vnučky nebyly zaznamenány typy chodijou a ešče. Typ ešče pravnučka užívá častěji než její matka. U pravnučky se typ chodijou nevyskytuje prakticky vůbec.

Vcelku je však zřejmé, že užívání výrazných regionálních rysů novoměstské mluvy odpovídá také u této rodiny zjištěnému celkovému stavu.

Rodina 3 odpovídá předešlým dvěma rodinám, kde všichni členové pocházejí z českomoravské nářeční oblasti, zástupce nejstarší generace má základní vzdělání, zástupce střední generace má vzdělání středoškolské. Obě ženy pracují v zemědělství (babička donedávna ještě vypomáhala v JZD). Babičce (6) v době výzkumu bylo 76 let, narodila se a celý život prožila v Zubří. V její mluvě byla zachycena všechna sledovaná slova.

Její dcera (14) se po svatbě přestěhovala do sousední vesnice Pohledce, kde se také narodil její syn (10). Matka je třicetiletá, v JZD pracuje jako zootechnička. Jejím manželovi je 36 let, povoláním je dělník. Nebyl zařazen do souboru mluvčích. V projevu zástupce střední generace se neobjevil typ chodijou. Ostatní znaky českomoravské nářeční oblasti byly zachyceny až v 80%.

Mluva syna odpovídá mluvenému projevu matky. Poněkud méně (narozdíl od matky) užívá typ ešče (40%). I tato rodina odpovídá českomoravskému nářečnímu standardu.

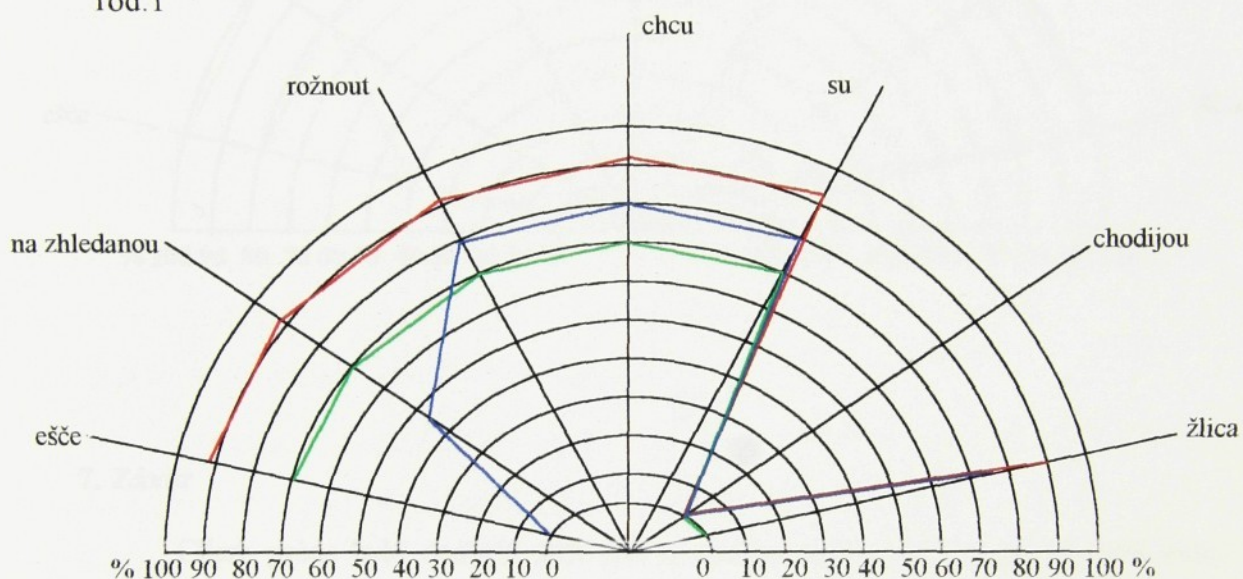
V celkovém pohledu je tedy patrné, že v mluvě tří sledovaných rodin jsou velmi frekventované a stabilní českomoravské oblastní typy: žlica, su, rožnout, chcu. Frekventovaný typ na zhledanou byl jako méně výrazný zaznamenán u vnuka rodiny 1.

Typ ešče není doložen u vnuka rodiny 1, v projevu vnučky rodiny 2, méně výrazný je u vnuka rodiny 3.

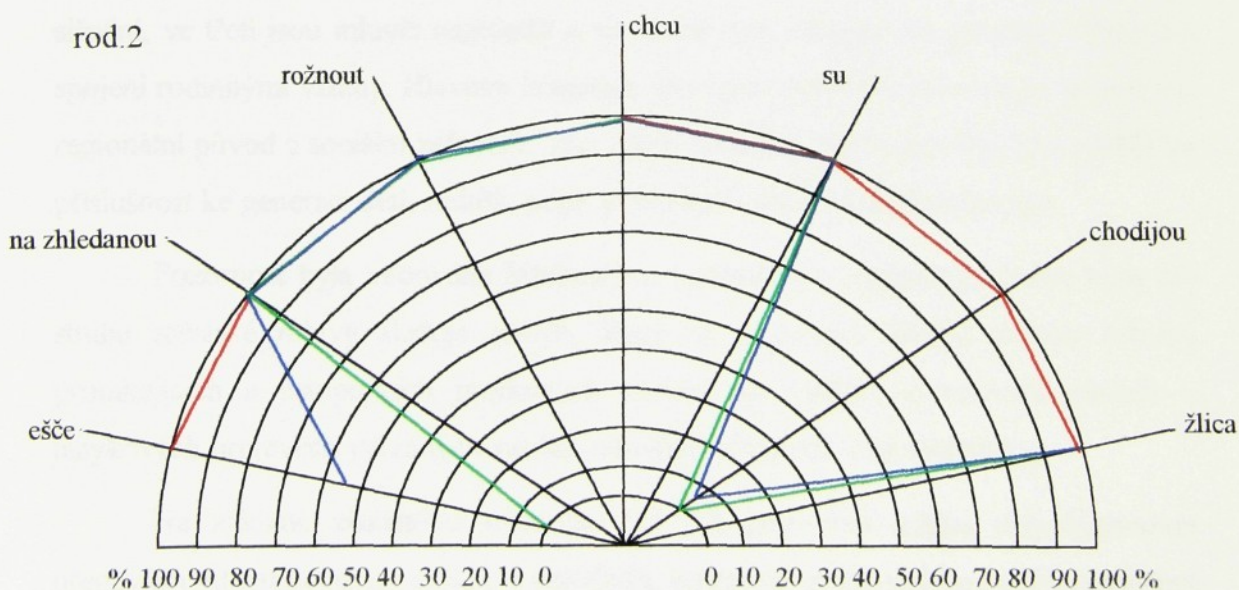
Výsledky malé sondy do mluvy tří novoměstských rodin potvrzují a konkretizují to, co bylo zjištěno v rámci celého výzkumu: totiž že nejstabilnější jsou oblastní českomoravské typy: su, rožnout, chcu, žlica, ostatní pomalu ustupují.

Stav mluvy každé rodiny názorně postihují přiložené grafy.

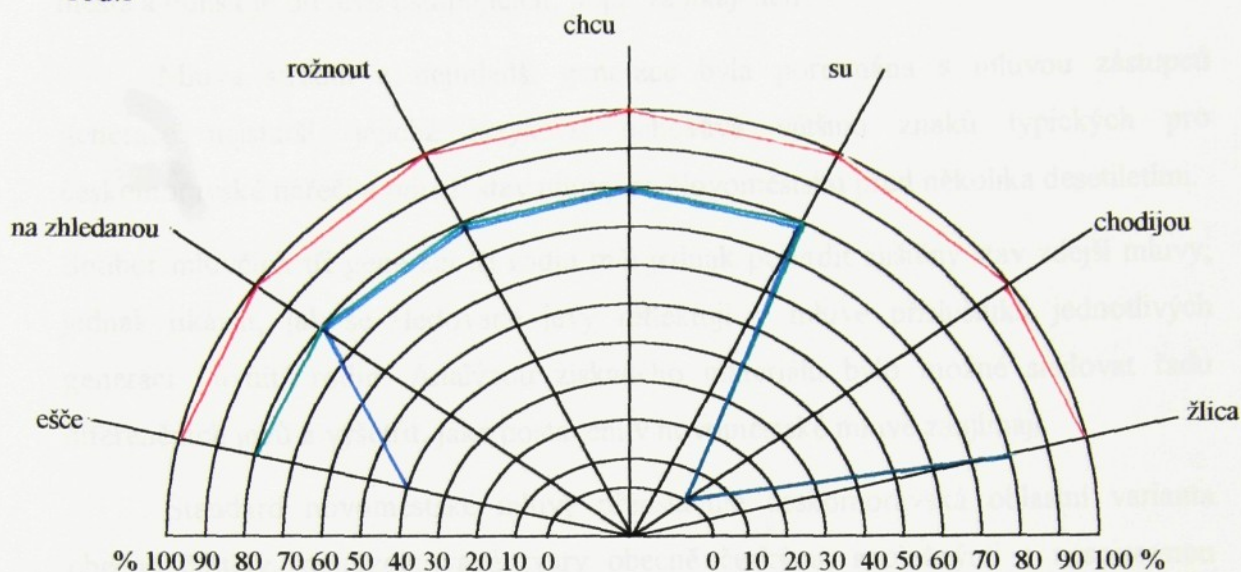
rod.1

rod.2

rod.3

7. Závěr

Cílem práce bylo zachytit stav mluvy malého města na Vrchovině rozbořem materiálu z běžných jazykových projevů sledovaných u čtyř skupin mluvčích. První z nich představuje reprezentanty nejstarší generace, druhá zahrnuje mluvčí generace střední, ve třetí jsou mluvčí nejmladší a ve čtvrté jsou zástupci tří generací vzájemně spojeni rodinnými vztahy. Hlavním kritériem pro výběr mluvčích prvních tří skupin byl regionální původ a sociální zařazení, pro výběr mluvčích čtvrté skupiny byla vodítkem příslušnost ke generaci dětí, rodičů, popř. prarodičů každé z vybraných rodin.

Pozornost byla věnována hláskosloví, tvarosloví a lexikologii. Protože se při studiu městské mluvy sleduje pohyb, který se projevuje různou měrou užívání pronikajících a ustupujících jazykových prvků, byl výskyt jednotlivých podob v jazykových projevech vybraných vzorků mluvčích sledován také statisticky.

Na základě získaného materiálu byl tak proveden pokus charakterizovat především mluvu generace střední a nejmladší, poněvadž právě oni jsou nejvhodnějšími reprezentanty zdejšího standardu. Mezi těmito mluvčími tvoří převážnou většinu ti, jejichž regionální původ je českomoravský. Méně je tu zástupců, kteří přišli z okolí Brna a Jihlavy, dva jsou ze středních Čech.

Skupina nejmladších mluvčích měla ilustrovat mluvu nejmladší generace oblasti a tak alespoň v hrubých rysech postihnout jevy, které patří k jazykovému standardu města a odlišit je od jevů ustupujících, popř. zanikajících.

Mluva střední a nejmladší generace byla porovnána s mluvou zástupců generace nejstarší, jejichž jazyk si uchovává většinu znaků typických pro českomoravské nářečí a odráží stav mluvy na Novoměstsku před několika desetiletími.

Soubor mluvčích tří generací tří rodin měl jednak potvrdit zjištěný stav zdejší mluvy, jednak ukázat, jak se sledované jevy reflektují v mluvě příslušníků jednotlivých generací uvnitř rodin. Analýzou získaného materiálu bylo možné sledovat řadu diferenčních jevů a vyšetřit, jaké postavení v novoměstské mluvě zaujímají.

Standard novoměstské mluvy představuje českomoravská oblastní varianta obecné češtiny, reprezentovaná tvary obecně českými, společnými s nespisovnou mluvou v Čechách. Neméně podstatnou složku novoměstské mluvy tvoří také rysy společné nářečím na Moravě a rysy regionální.

Mluva Nového Města přejímá interdialektické jevy obecněčeské, které v ní mají výrazné místo. Kromě základních hláskoslovných typů (mejdlo, to dobří, dobří mlíko, vokno, vo vod vob) obvykle sledovaných i statisticky jsou stabilní součástí novoměstské mluvy také všechny ostatní rysy morfologické (tvary zájmena fšecek, číslovek tří, štiří atd).

V mluvě Nového Města také zaujímají výrazné místo jevy moravské. I tyto jevy byly sledovány statisticky, stabilními se ukázaly základní hláskoslovné typy (žaba, blato, dešť, na zhledanou, zhořet) i typy morfologické (nominativ sing. feminim zakončený na - a - slepica, žlica atd.).

V různém stupni frekvence je možno v novoměstské mluvě shledat také řadu regionálně příznakových jevů českomoravských. Ke stabilním znakům patří kromě typů su, žlica, roznout, chcu i některé další výrazné oblastní rysy českomoravské (na zhledanou, ešče).

Mluva Nového Města na Moravě se utvářela v oblasti, kam zasahovaly vlivy z Čech i Moravy. Poloha, kterou Nové Město zaujímá, do nedávna zajišťovala určitou izolaci a vlivem této izolace si dodnes uchovala své zvyky, tradice i jazyk. V současnosti je mluva Novoměstska stále více ovlivňována (podobně jako i jiné oblasti)

jazykem veřejných masmédií, turistů, lidé odcházejí za prací, studenti do škol a jazyk této oblasti ztrácí svoji svébytnost.

„Z hlediska integrační tendence dnešního národního jazyka lze očekávat jeho sbližování s jinými mluvenými podobami češtiny. Rozdíly mezi mluvenými podobami češtiny ve sféře běžné denní komunikace jsou stále živé, i když integrační proces započal i pro Moravu nejpozději po I. světové válce. Běžně mluvený jazyk je dnes důkazem spojitosti jazykového vývoje mezi tradičními nářečímí venkova a "kulturnější" podobou jazyka obyvatel města a budoucím společným komunikačním nástrojem celé společnosti. Kdy se tento jazyk vytvoří, ustálí a stabilizuje, lze jen těžko odhadnout. Je pravděpodobné, že nebude totožný s dnešní obecnou češtinou a jeho východiskem bude spíše hovorová čeština ovlivňovaná tendencemi společnými většímu počtu běžně mluvených jazyků kulturních center republiky a jim přilehlých oblastí, z nichž Novoměstsko a běžná mluva jeho obyvatel tvoří spolu s mluvou celé oblasti jednu - a snad ne nevýznamnou složku.“²⁴ (Krčmová, M.: BMJ v Brně, 1981, str. 184).

Poznámky:

1./ Utěšený, S.: Nářečí přechodného pásu českomoravského, 1960, str. 18

Je nastolena otázka původu „českosti“ nebo „moravskosti“ obyvatelstva na Vrchovině, podána ucelená zpráva o historii osídlení Vrchoviny a vlivů na ni z českého a moravského prostředí v průběhu dějin.

2./ Krčmová, M.: BMJ v Brně, 1981, str. 10 - 11

Autorka podotýká, že existuje obecná tendence při výběru, kdy mluvčí užívá jen ty jazykové prostředky, které aktivně zná. Výsledný popis mluvních projevů bude velmi obtížný a bude záviset na typu prolínajících se útvarů a na frekvenci jejich jednotlivých prvků.

3./ Výpis z městské kroniky, popis městského znaku

4./ Jančák, P.: Nad první monografií o mluvě středočeského města, 1976, str. 37. K tomu též Krčmová, M.: K variabilitě běžně mluvené češtiny z hlediska lingvistické teorie a školské praxe, 1987, str. 127 - 133. Dlouholetých zkoumáním mluvy Brna a okolí zjistila, že „kontakty mezi sociálními skupinami vzrostly natolik, že se vytváří uzuální rozlišení ve vyjadřování jednotlivých vrstev společnosti“.

5./ Jančák, P.: K ukončení výzkumu věstské mluvy pro Český jazykový atlas, 1977, str. 232

6./ Jančák, P.: Nad první monografií o mluvě středočeského města, 1976, str. 37

Recenze na monografii R. Brabcové „Městská mluva v Brandýse nad Labem“. Mj. je zde zdůrazněn tradiční výběr mluvčích. Poněkud odlišně se k tomuto problému staví M. Krčmová: K variabilitě běžně mluvené češtiny z hlediska lingvistické teorie a školské praxe, 1987, str. 127 - 133

7./ Krčmová, M.: BMJ v Brně, 1981, str. 27

M. Krčmová seznamuje s analýzou souvislých mluvených projevů, kdy promluvy byly zachyceny na magnetofonový pásek. Zmiňuje se o výhodách a nevýhodách této metody.

8./ Dejmek, B.: Mluva nejstarší generace Hradce Králové, 1981, str. 12

9./ Krčmová, M.: BMJ v Brně, 1981, str. 26

Autorka poukazuje na důležitost zkoumání mluvy střední generace, která tvoří přechod mezi mluvou nejstarší a střední generace.

10./ Dejmek, B.: Mluva nejmladší generace Hradce Králové, 1981, str. 46

11./ Dejmek, B.: Mluva nejmladší generace Hradce Králové, 1981, str. 15

12./ Hronek, J.: Obecná čeština, 1972, změna *ú* v *ou* je uváděna jako základní hláskoslovný jev obecné češtiny. Autor konstatuje, že jev značně ustupuje.

13./ Dejmek, B.: Mluva nejstarší generace Hradce Králové, 1981, str. 111

„Jak je patrné, působí faktor vzdělání nejvíc na některé jevy oblastní, resp. dialektické ... jevy obecně české jsou běžné u všech sociálních kategorií (bez ohledu na vzdělání), ale jevy oblastní a dialektické mají s růstem vzdělanosti tendence ustupovat.“

14./ Bělič, J.: Nástin české dialektologie, 1968, str. 42

Autor seznamuje čtenáře s rozšířením tohoto jevu v českých a moravských nářečích. Uvádá, že změna *g* v *k* (*h*) je častější u moravských nářečí.

15./ Bělič, J.: Nástin české dialektologie, 1968, str. 65

Disimilace *št* v *šč* je uváděna jako jedna ze základních změn ve skupinách souhlásek, v nichž alespoň jednou složkou je sykavka.

16./ Bělič, J.: Nástin české dialektologie, 1968, str. 159

U typu stavení autor podotýká, že je v nářečí více méně omezen. V západních a středních Čechách se hojně vyskytují podoby staveniho, uhliho.

17./ Bělič, J.: Nástin české dialektologie, 1968, str. 232, klade koncovku *-om* v dativu jmen označujících rodinu na severovýchodočeský okrajový pás ve shodě se západním úsekem středočeským.

18./ Bělič, J.: Nástin české dialektologie, 1968, str. 169

Autor se zmiňuje o vyrovnávání pádových tvarů, kdy tvrdé a měkké skloňování v sing. mask. a neuter se týká především „ztotožnění tvaru 3. p. se 6. p.“

19./ Bělič, J.: Nástin české dialektologie, 1968, str. 176

Je zde nastolena otázka rozmanitých nářečních rozdílů ve tvarech rodových zájmen.

20./ Bělič, J.: Nástin české dialektologie, 1968, str. 181

21./ Bělič, J.: Nástin české dialektologie, 1968, str. 182

Autor se zmiňuje o rozlišení životnosti a neživotnosti číslovek tři a čtyři a popisuje situaci v Čechách i na Moravě

22./ Bělič, J.: Nástin české dialektologie, 1968, str. 186

Vedle tvarových změn u některých skupin sloves jsou rozebírány i jevy hláskoslovné.

23./ Bělič, J.: Nástin české dialektologie, 1968, str. 202

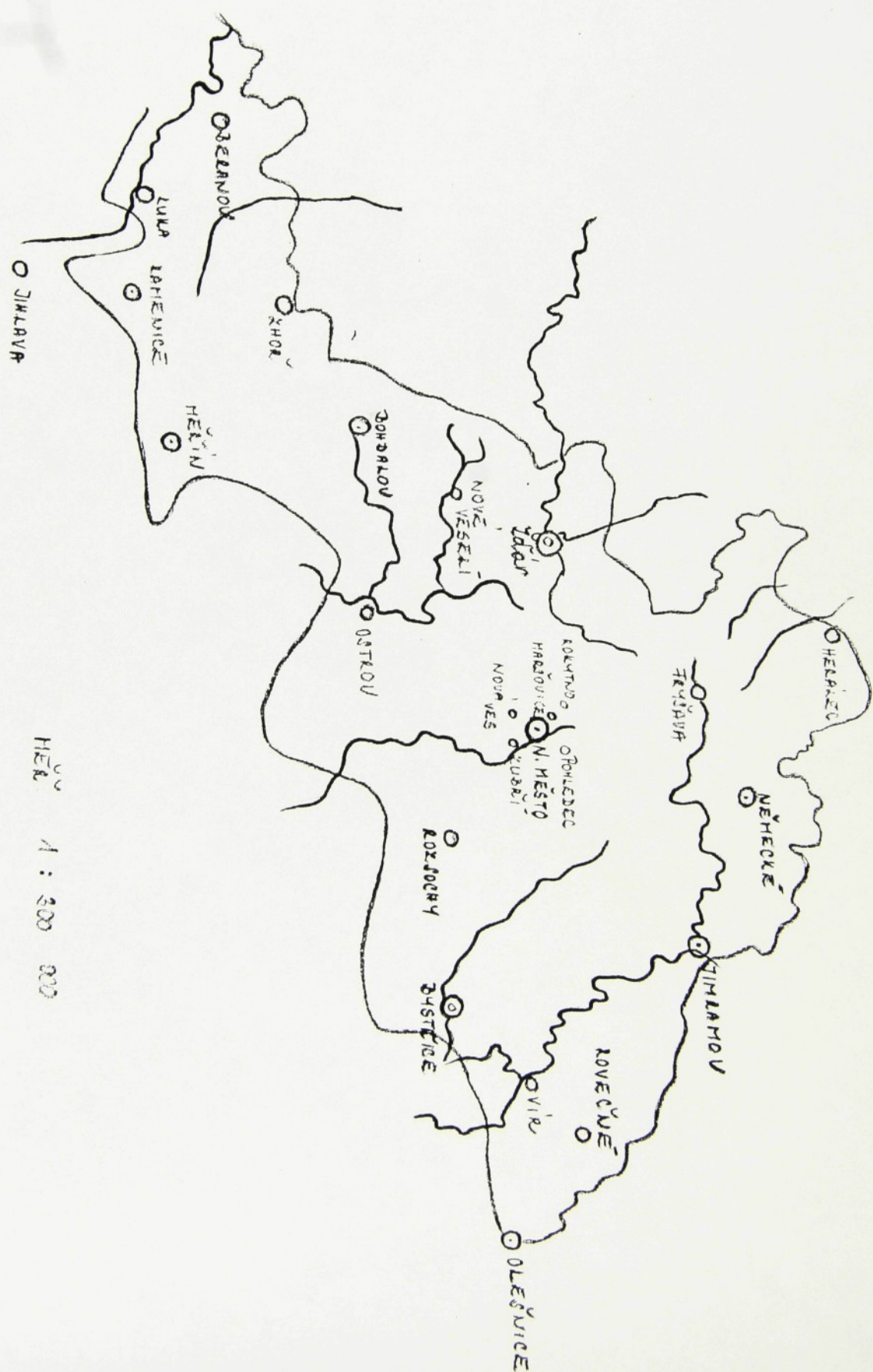
J. Bělič se zabývá tvary nepravidelného slovesa „chtít“

24./ Krčmová, M.: BMJ v Brně, 1981, str. 184

Je zde nastolena otázka vývojové perspektivy BMJ a integrační tendence dnešního národního jazyka.

Použitá literatura:

- Bartoš, Fr.: Dialektologie moravská. Nářečí hanácké a české. II. díl, Brno 1895.
- Bělič, Jaromír: Nástin české dialektologie. Praha, SPN 1968.
- Dejmek, Bohumír: Běžně mluvený jazyk města Přelouče. Hradec Králové 1976.
- Dejmek, Bohumír: Běžně mluvený jazyk nejmladší generace Hradce Králové. PF Hradec Králové 1987.
- Dejmek, Bohumír: Mluva nejstarší generace Hradce Králové. PF Hradec Králové 1981.
- Hronek, J.: Obecná čeština. 1972.
- Chloupek, J.: Aspekty dialektu. MU Brno 1974.
- Jančák, P. - Balhar, J., kol.: Český jazykový atlas 1 2 3 4 5. Academia Praha 1992.
- Jančák, P.: K ukončení výzkumu městské mluvy pro Český jazykový atlas. Naše řeč 60, 1977.
- Jančák, P.: Nad první monografií o mluvě středočeského města. Naše řeč 59, 1976.
- Krčmová, M.: Běžně mluvený jazyk v Brně. MU Brno 1981.
- Krčmová, M.: K variabilitě běžně mluvené češtiny. In Dynamika současné češtiny z hlediska lingvistické teorie a školské praxe. Praha 1987.
- Kol. autorů: Sborník katedry Českého jazyka PF Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích: Jazyk a řeč Jihočeského regionu, České Budějovice 1992.
- Trávníček, F.: Moravská nářečí. Praha 1926.
- Utěšený, S.: Nářečí přechodného pásu českomoravského. nakl. Československé Akademie věd, Praha 1960.

HEŘ 1 : 500 000